

ΚΑΝΤ

ΚΡΙΤΙΚΗΣ

ΤΟΥ

ΑΔΟΛΟΥ ΛΟΓΙΣΜΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΑ ΔΘΗΝΩΝ

Γ. ΜΑΡΚΕΤΗ ΚΑΙ Α. ΠΑΛΛΗ

ΑΘΗΝΑ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ "ΕΣΤΙΑ,"

Κ. ΜΑΪΣΝΕΡ ΚΑΙ Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ

1904

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΝΤ

ΚΡΙΤΙΚΗΣ

ΤΟΥ

ΑΔΟΛΟΥ ΛΟΓΙΣΜΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΑ

Γ. ΜΑΡΚΕΤΗ ΚΑΙ Α. ΠΑΛΛΗ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ "ΕΣΤΙΑ,"

Κ. ΜΑΪΣΝΕΡ ΚΑΙ Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ

1904

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΥ ΦΙΛΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΤΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Σκοπός μας στην ἀρχὴ εἶτανε νὰ μεταφρά-
σουμε ὅλη τὴν **Κριτικὴ τοῦ Ἄδολφου Λογισμοῦ**.
Γλήγορα ὅμως εἶδαμε πὼς τοῦτο μᾶς εἶταν ἀκατόρ-
θωτο, γιατί τέτοιο ἔργο, πὸν κάθε του ἴσως γραμμὴ
θέλει προσεχτικὴ μελέτη, χρειάζεται καὶ καιρὸ ἀπε-
ριόριστο, ἐνῶ ἐμᾶς ὁ καιρὸς μας εἶναι πολὺ μετρη-
μένος. Ἔτσι ἀποφασίσαμε τέλος νὰ καταπιαστοῦμε
ὅσο μοναχὰ μέρος μᾶς εἶταν εὐκαλεσθὲν νὰ δουλέψουμε
τίμα καὶ καλά, καὶ ἄς ἐλαττώσουμε πὼς μιὰ μερὰ θὰ
φιλοτιμηθοῦν ἄλλοι δικοὶ μας, με πλιότερη ἡσυχία
καὶ πλιότερα φῶτα, νὰ ξετελειώσουν αὐτὴ τὴ δουλειὰ
τὴν τόσο χρήσιμη καὶ μεγάλη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΤΟΥ
ΑΔΟΛΟΥ ΛΟΓΙΣΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α

Διαφορὰ Ἀδολου ἢ Ἐμπειρικοῦ Γνωρισμοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Πὼς κάθε μας γνωρισμὸς ἀρχινάει μὲ πείρα δὲν ἔχει λόγο. Γιατὶ πὼς ἄλλως θὰ ἐμπνήση τοῦ γνωριστικοῦ μας ἡ ἐνέργεια παρ' ἀπὸ ἀντικείμενα ποὺ ἐπιρραΐζουν τὴν αἰσθησὴ μας, κ' εἴτε αὐτὰ τὰ ἴδια γεννοῦν εἰκόνες, εἴτε κεντοῦν τὴ διάνοιά μας νὰ τὰ συγκρίνη, νὰ τὰ ταιριάξη ἢ ξεχωρίξη, κ' ἔτσι τὸ ἀδούλευτο-ὕλικὸ τῆς αἰσθητικῆς μας ἐντύπωσης νὰ τὸ γυρίξη σὲ γνωρισμὸ ἀντικείμενων, ποὺ εἶναι ὅ,τι λέγεται πείρα; Χρονολογικὰ λοιπὸν κανένας μας γνωρισμὸς δὲν ἔρχεται πρὶν τὴν πείρα· ἀρχινάει ὁ καθένας μ' αὐτὴν.

Ἄν ὅμως κάθε μας γνωρισμὸς ἀρχινάει μὲ πείρα, αὐτὸ δὲ θὰ πῆ πὼς καὶ πηγάζει ὁ καθένας ἀπὸ τὴν πείρα. Γιατὶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἐμπειρικὸς γνωρισμὸς ἴσως εἶναι σύνθετος ἀπ' ὅ,τι ἀποχτοῦμε μ' ἐντύπωση καὶ ἀπ' ὅ,τι μᾶς προμηθεύει τὸ ἴδιο τὸ γνωριστικὸ μας (ἢ αἰσθητικὴ ἐντύπωση δίνοντας μονάχα τὴν ἀφορμὴ), καὶ αὐτὴ

τὴν προσθήκη δὲν τὴ διακρίνουμε ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ ὕλικὸ ὡς πὸ μὲ μεγάλη πραχτικὴ νὰ τὴν παρατηρήσουμε καὶ νὰ μάθουμε τὴν τέχνη τοῦ ξεχωρισμοῦ τῆς. Λοιπὸν εἶναι τοῦτο τουλάχιστο ζήτημα πιδ προσεχτικῆς μελέτης, πὸ δὲν ἀποφασίζετα ἔτσι ἀμέσως μὲ τὴν πρώτη ματιὰ, τὸ ἂν ὑπάρχει δηλαδὴ γνωρισμὸς ὀλότελα ἀνεξάρτητος ἀπὸ πείρα, ἀκόμα μάλιστα κι ἀπὸ κάθε αἰσθητικὴ ἐντύπωση. Τέτοιος γνωρισμὸς λέγεται ἀπὸ τὰ πρὶν (a priori), ἀντίθετα τοῦ ἐμπειρικοῦ, πὸ οἱ πηγές του εἶναι ἀπὸ τὰ ὕστερα (a posteriori), δηλαδὴ μέσα στὴν πείρα.

Τὰ λόγια ἀπὸ τὰ πρὶν δὲν εἶναι ὅμως ἀκόμα τόσο καλὰ ὀρισμένα πὸ νὰ φανερώσουνε σωστὰ πόση σημασία ἔχει τὸ ζήτημα πὸ προβάλαμε. Γιατὶ ἀκόμα καὶ γιὰ γνωρισμοὺς πὸ πηγάζουν ἀπὸ πείρα συνηθάει ὁ κόσμος καὶ λέει πὸς εἶμαστε ἀπὸ τὰ πρὶν ἐπιδεχτικὸς ἢ κατόχοί τους, γιατί δὲν τοὺς βγάλαμε ἄμεσα ἀπὸ πείρα, παρ' ἀπὸ κάποιο γενικὸ κανόνα, δανεισμένο ὅμως κι αὐτὸν ἀπὸ πείρα. Ἐτσι, ἂν ξεχώσης τὰ θεμέλια τοῦ σπιτιοῦ σου, λέμε πὸς ἔπρεπε νὰ τὸ ξέρης ἀπὸ τὰ πρὶν πὸς θὰ γκρεμιστῆ τὸ σπίτι, δηλαδὴ δὲν εἶταν ἀνάγκη νὰ προσμένης τὴν πείρα νὰ σοῦ τὸ μάθῃ. Κι ὡς τόσο μὴτ' αὐτὸ δὲν μποροῦσες νὰ τὸ ξέρης ἀληθινὰ ἀπὸ τὰ πρὶν, γιατί πὸς τὰ σώματα ἔχουνε βάρους, καὶ λοιπὸν πὸς πέφτουν ἅμα τοὺς λείφουν τὰ στυλώματα τους, τὸ ἔμαθες προτῆτερα ἀπὸ πείρα.

Μὲ γνωρισμὸ ἀπὸ τὰ πρὶν θὰ ἐννοοῦμε λοιπὸν ἀπὸ δῶ κι ὀμπρὸς ὄχι γνωρισμὸ ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάποιας λογῆς πείρα, παρ' ἀπόλυτα ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε πείρα. Ἀντίθετός του εἶναι ὁ ἐμπειρικὸς, πὸ δὲν γίνεται παρ' ἀπὸ τὰ ὕστερα, δηλαδὴ μονάχα μὲ πείρα. Ὁ ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμὸς εἶναι πάλε ἢ ἄδολος ἢ ἀνακα-

τωμένος. Καὶ ἄδολος εἶναι ὅτα δὲν ἔχει μέσα του τίποτα ἐμπειρικό. Τὸ ἀξίωμα λ. χ. «κάθε ἀλλαγὴ ἔχει τὴν αἰτία της» εἶναι ἀξίωμα ἀπὸ τὰ πρὶν, ὅχι ὅμως ἄδολο, γιατί ἡ ἀλλαγὴ εἶναι ἔννοια βγαλμένη μονάχα ἀπὸ πείρα.

B

Κατέχουμε μερικοὺς γνωρισμοὺς ἀπὸ τὰ πρὶν, καὶ τέτοιοι δὲ λείπουνε μάλιστα ποτέσ μήτε ἀπὸ κοινὸ νοῦ.

Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ δοῦμε τώρα ἂν ὑπάρχει σημάδι ἀλάθευτα ξεχωριστικὸ ἄδολο ἀπὸ ἐμπειρικὸ γνωρισμό. Ἡ πείρα δίχως ἄλλο μᾶς μαθαίνει πὼς κατιτὶ εἶναι ἔτσι ἢ ἔτσι φτιασμένοι, ὅχι ὅμως καὶ πὼς δὲ γίνεται ἀλλοιωτικά. Πρῶτὰ λοιπὸν, ἡ βρεθὴ ἀξίωμα μὲ μέσα του τὴν ἰδέα τῆς ἀναγκαιότητος, ἔχουμε συλλογισμό ἀπὸ τὰ πρὶν καὶ ἡ δὲ βγαίνῃ κίβλας ἀπὸ ἄλλο ἀξίωμα, ἐξὸν ἀπὸ κάποιον ποὺ καὶ αὐτὸ ἔχει μέσα του τὴν ἰδέα τῆς ἀναγκαιότητος, τότεσ ἔχουμε συλλογισμό δλότελα ἀπὸ τὰ πρὶν. Δεύτερο, τῆς πείρας οἱ συλλογισμοὶ δὲν ἔχουν ποτέσ ἀληθινὴ καὶ ἀναγκαστικὴ, παρὰ μονάχα ὑποθετικὴ καὶ συγκριτικὴ καθολικάδα (μέσο τῆς ἐπαγωγῆς), καὶ ἔτσι πρέπει καθαυτὸ νὰ λέμε «ὅσο παρατηρήσαμε ὡς τώρα, ὁ τάδε ἢ τάδε κανόνας δὲν ἔχει ἐξαίρεση». Ἡ λοιπὸν ὑπάρχει συλλογισμὸς μὲ μέσα του τὴν ἰδέα ἀναγκαστικῆς καθολικάδας, τόσο ποὺ νὰ μὴ σηκώνῃ ἐξαίρεση, τότεσ ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς δὲ βγαίεται ἀπὸ πείρα παρὰ ἔχει κῦρος δλότελα ἀπὸ τὰ πρὶν. Ἐμπειρικὴ καθολικάδα λοιπὸν εἶναι μονάχα τὸ νὰ γενικεύουμε αὐτόγνωμα κῦρος ἐφαρμοσίμο σὲ με-

ρικά περιστατικά σὰ νὰ ἐφαρμόζεται σ' ἄλλα, καθὼς ἄς ποῦμε στὸ ἀξίωμα « ἄλλα τὰ σώματα ἔχουνε βάρους ». Ὅταν ὅμως ἐνὸς συλλογισμοῦ τοῦ εἶναι ἀπαραίτητη σωστή καθολικάδα, τότες αὐτὴ ἢ καθολικάδα εἶναι σημάδι ἄλλης ξεχωριστῆς πηγῆς γνωρισμοῦ, δηλαδή γνωριστικοῦ ἀπὸ τὰ πρὶν. Λοιπὸν ἀναγκαιότητα καὶ καθολικάδα εἶναι ἀλάθευτα σημάδια ἄδολου γνωρισμοῦ ἀπὸ τὰ πρὶν κ' εἶναι δεμένες ἀχώριστα. Ἐπειδὴ ὅμως στὴν ἐφαρμογὴ τους πιδ εὐκόλα κάποτες διακρίνουμε τὴ μὴ ἀναγκαιότητα παρὰ τὸν ἐμπειρικὸ περιορισμὸ συλλογισμοῦ, καὶ κάποτες πάλε εἶναι φανερώτερη ἢ ἀπεριόριστη καθολικάδα παρὰ ἢ ἀναγκαιότητα του, γιὰ τοῦτο εἶναι φρονιμώτερα καὶ τοὺς δυὸ αὐτοὺς κανόνες νὰ τοὺς μεταχειρίζομαστε χῶρια, ὁ καθένας τους ὄντας ἀλάθευτος καὶ μοναχὸς του.

Πὼς ὑπάρχουνε στὸν κύκλον τῶν γνωριστῶν μᾶς τέτοιοι συλλογισμοί, ἀναγκαστικὴ κ' ὅσο γίνεται ἀπόλυτα καθολικοί, καὶ λοιπὸν ἄδολοι ἀπὸ τὰ πρὶν, ἀποδείχεται εὐκόλα. Ἄ θέλεις παράδειγμα ἐπιστημονικὸ, διάλεξε ὅ,τι ἀξίωμα προτιμᾶς τῶν Μαθηματικῶν. Ἄν πάλε τὸ θέλεις ἀπὸ τὸν κύκλον τοῦ κοινοῦ νοῦ, μᾶς κάνει ἐξαίρετα τὸ ἀξίωμα « κάθε ἀλλαγὴ ἔχει τὴν αἰτία τῆς ». Σ' αὐτὸ μάλιστα τὸ παράδειγμα ἢ ἴδια ἢ ἔννοια ἀλλαγῆς ἔχει μέσα τῆς τόσο ἑλάχιστη τὴν ἔννοια τῆς ἀνάγκης τοῦ δεσμοῦ τῆς αἰτίας μὲ ἀποτελεσμα καὶ τῆς ἀπόλυτης καθολικάδας τοῦ νόμου, ποὺ θὰ χαθῆ ὀλότελα αὐτὴ ἢ ἔννοια ἂν παραδεχτοῦμε, σὰν τὸ Χιούμ, πὼς τὴ γεννᾷ μονάχα ὁ συχνὸς συντροφιασμὸς τοῦ ὅ,τι τυχαίνει μὲ τὸ ὅ,τι ἔτυχε προτῆτερά του κ' ἢ συνήθεια ποὺ ἔτσι πηγάζει (ἄρα ἀπλή ὑποκειμενικὴ ἀναγκαιότητα) τοῦ νὰ ἐνώνουμε εἰκόνες. Ἀκόμα μάλιστα καὶ δίχως νὰ καταφύγουμε σὲ τέτοια παράδειγματα ἀπο-

δειχτικά του πραγματικού των ἄδολων ἀξιωμάτων ἀπὸ τὰ πρὶν μέσα στὸ γνωριστικό μας, ὑπάρχει τρόπος νὰ ξαστερωθῇ πὼς τέτοια ἀξιώματα εἶναι ἀπαραίτητο θεμέλιο τῆς ἴδιας τῆς πείρας, ἄρα ἀπὸ τὰ πρὶν. Γιατί, πὼς θ' ἀποχτήσῃ βεβαιosύνη ἢ ἴδια ἢ πείρα ἂν ὅλοι τῆς οἱ νόμοι εἶναι ξανὰ καὶ ξανὰ ἐμπειρικοὶ — καὶ λοιπὸν τῆς τύχης — δίχως ἀξιωματικὸ κῦρος; Γιὰ τὴν ὥρα ὅμως μᾶς σώνει τοῦτο, ποὺ φανερῶσαμε πὼς ὑπάρχει ἀληθινὰ ἄδολος μεταχειρισμὸς τοῦ γνωριστικοῦ μας καὶ τί σημάδια ἔχει.

Εὐκόλο ὅμως νὰ δείξουμε πὼς ὄχι μονάχα συλλογισμοὶ, παρ' ἀκόμα καὶ μερικὲς ἔννοιες ἔχουν πηγὴ ἀπὸ τὰ πρὶν. Πάρε ἓνα σῶμα, κί' ἀπὸ τὴν ἔννοιά του ὅπως μᾶς τὴν προμηθεύει ἢ πείρα ἀφαίρεσε ἓνα ἓνα ὅ,τι ἔχει ἐμπειρικὸ — χρῶμα, σκληράδα ἢ μαλακάδα, βάρος, ἀκόμα καὶ τὰ ἀδιαπέραστο — τὸ σῶμα θὰ γίνῃ ἄφαντο θὰ μείνῃ ὅμως πάντα εἰς γῆρας ποὺ ἔπαίρνει — αὐτὸς εἶναι ἀναφαίρετος. Ἀπαράλλαχτα τὸ ἴδιο, ἂν ἀφαιρέσῃς ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ σου ἔννοια κάποιου ἀντικείμενου, ὑλικοῦ ἢ ἀνυλοῦ, ὅσα προσόντα του μᾶς ἔμαθε ἢ πείρα, ἀδύνατο νὰ τοῦ βγάλῃς καὶ τὰ προσόντα ποὺ μέσο τους τὸ ἔννοεῖς ὡς οὐσία, ἢ ὡς κάτι ἐνύπαρχτο σὲ οὐσία (ἂν κ' ἢ τέτοια ἔννοια ἔχει μέσα τῆς πιότερος περιορισμοὺς ἀπὸ τὴ γενικὴ ἔννοια ἀντικείμενου). Ὁ ἀναγκαστικὸς λοιπὸν τρόπος ποὺ σοῦ ἐπιβάλλεται ἐκείνη ἢ ἔννοια σὲ κάνει καὶ τὴν παραδέχεσαι πὼς ὑπάρχει μέσα στὸ γνωριστικό σου ἀπὸ τὰ πρὶν.

Γ

Ἡ φιλοσοφία χρειάζεται ἐπιστήμη προσδιοριστικὴ τοῦ μπορετοῦ, τῶν ἀρχῶν, καὶ τῆς περιοχῆς ὄλων τῶν ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμῶν.

Ἀκόμα πιὸ σημαντικό ἀπ' ὅ,τι εἶπαμε ὡς τώρα εἶναι τοῦτο. Μερικοὶ μας γνωρισμοὶ περνοῦν ὀλοτέλα τῇ γραμμῇ κάθε δυνατῆς πείρας καὶ φαίνεται σὰ ν' ἀπλώνουν τῶν συλλογισμῶν μας τὸν κύκλο πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορά της μ' ἔννοιες ποὺ κανένα ἀντικείμενο δὲν τοὺς ἀνταποκρίνεται ἀπ' ὅσα μπορεῖ ποτὲς νὰ μᾶς προμηθέψῃ ἢ πείρα. Κ' ἴσα ἴσα μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ὑπεραισθητικοὺς γνωρισμοὺς, ὅπου ἡ πείρα δὲν ὀδηγᾷ μίτε διορθῶναι, ἐκεῖ πέφτουν τοῦ λογιμοῦ οἱ μελέτες ποὺ τὴν ἀξία τους τὴν νομίζουμε πολὺ σημαντικώτερη καὶ τὸ σκοπὸ τους πολὺ ἀνώτερο παρ' ὅ,τι ποτὲς κατορθῶναι ὁ νοῦς μέσα στὸν κύκλο τῶν αἰσθητικῶν φαινόμενων. Τόσο ἀφήλᾳ τὴν ἀνεβάζουμε μάλιστα τὴν ἀξία τους, ποὺ, καὶ μὲ φόβο νὰ σφάλουμε, κάλλια ἔχουμε τὰ πάντα νὰ τολμήσουμε παρ' ἀπὸ δισταγμὸ ἢ καταφρόνια ἢ ἀδιαφορία νὰ παραιτήσουμε τόσο σημαντικὴ μελέτη. Τ' ἀναπόφευγα αὐτὰ προβλήματα τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ εἶναι ὁ Θεός, ἡ Δευτεριά, ἡ Ἀθανασία. Ἡ ἐπιστήμη ποὺ μ' ὄλα της μαζὶ τὰ σύνεργα ἔχει καθαυτὸ σκοπὸ της τὴ λύση τους λέγεται *Μεταφυσικὴ*, κι ὁ μέθοδός της στὴν ἀρχὴ εἶναι *δογματικὸς*, δηλαδὴ καταπιάνεται ἀδίσταχτα τέτοιο δύσκολο ἔργο δίχως πρῶτα νὰ ξετάσῃ τί τοῦ εἶναι τοῦ λογιμοῦ κατορθωτὸ καὶ τί ἀκατόρθωτο.

Ὡς τόσο, σὰν πιὸ φυσικὸ φαίνεται, ὅταν ἀφήσουμε τὸ στέριο ἔδαφος τῆς πείρας, νὰ μὴ ζητοῦμε, μὲ τοὺς

γνωρισμούς που κατέχουμε μὴν ξέροντας πόθε καὶ με ἀρχές ἀγνωστης πηγῆς, εὐτὺς εὐτὺς νὰ χτίσουμε, πρὶν πρῶτα καλοξετάζοντας βεβαιωθούμε ἂν εἶναι ἢ ὄχι τὰ θεμέλια γερά. Σὰν πιδ φυσικὸ εἶτανε, δίχως ἄλλο, ἀπὸ καιρὸ τώρα νὰ ξετάσουν πρῶτα οἱ φιλοσόφοι τὸ ἂν μπορεῖ ὁ νοῦς νὰ φτάσῃ σ' αὐτοὺς τοὺς ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμούς καὶ τὸ τί εἶναι ἢ περιοχὴ τους, τὸ κῦρος τους, ἢ ἀξία τους. Κι ἀληθινὰ τίποτα δὲν εἶναι φυσικώτερο ἀνίσως με τοῦτο ἐννοοῦμε ὅ,τι σωστὰ καὶ λογικὰ ἔπρεπε νὰ γίνεται. Ἄν ὅμως ἐννοοῦμε ὅ,τι συνηθίζεται, τότες πάλε τίποτα φυσικώτερο καὶ πιδ εὐκολονόητο παρὰ τὸ νὰ ἔμεινε αὐτὴ ἢ μελέτη τόσο πίσω. Γιατὶ μέρος αὐτῶν τῶν γνωρισμῶν, δηλαδὴ τὰ Μαθηματικά, ἀπὸ καιρὸ τώρα κέρδισαν ἀξιοπιστιὰ, κι αὐτὸ μᾶς γεννᾷ ἐλπίδα καλῶν ἀποτελεσμάτων κι ἀπὸ ἄλλους, ἂν καὶ ριζικὰ ἀλλοιώτικους. Ἐπειτα, ἅμα βγούμε ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς πέτρας, δὲν ἔχει πιά φόβο νὰ μᾶς ἀντικρούσῃ, καὶ τὸσα μᾶς μαγεύει τὸ νὰ πληθαίνουμε τοὺς γνωρισμούς μας, πὺ τίποτα δὲ μᾶς σταματᾷ ὥσπου νὰ σκοντάψουμε σὲ καθαρὸ παραλογισμό. Τὸν ἀποφεύγεις ὅμως τὸν παραλογισμό ὅταν τὶς φαντασίες σου προσέχεις νὰ τὶς πλάθῃς προφυλαχτικὰ, ἂν καὶ πάντα θὰ μείνουνε φαντασίες.

Δαμπρὸ παράδειγμα τοῦ ὡς πὺ φτάνει ὁ ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμὸς μας ἀνεξάρτητα κάθε πείρας εἶναι τὰ Μαθηματικά. Εἶναι ἀλήθεια πὺς καταγίνονται με ἀντικείμενα καὶ γνωρισμούς ὡς τόσο μονάχα ὅσο εἶναι εἰκονίσιμα στὴν ἐνόραση. Αὐτὸ ὅμως εὐκόλα παραβλέπεται· γιατί κι αὐτὴ ἀκόμα ἢ ἐνόραση μπορεῖ νὰ μᾶς δοθῇ ἀπὸ τὰ πρὶν, κ' ἔτσι μόλις νὰ ξεχωρίζεται ἀπὸ ἄδολη ἐννοια. Τόσο μᾶς γελᾷ τέτοιο δεῖγμα τῆς δύναμης τοῦ λογισμοῦ, πὺ ὁ πόθος νὰ προχωρήσουμε δὲν

ἔχει πιά ὅρια. Τὸ ἀλαφρὸ τὸ περιστέρι, ὅτα σκίζοντας λυτεροπέταχτα τὸν ἀγέρα, νοιώθει τὴν ἀντίστασίν του, ἴσως φαντάζεται πὼς μέσα σ' ἄδειο χῶρο θὰ πήγαινε καλλίτερα. Ἀπαράλλαχτα κι ὁ Πλάτωνας, ἀφίνοντας τὸν αἰσθητικὸ κόσμον πὸ τόσο μᾶς περιορίζει τὴ διάνοια, θάρρεψε μὲ τὶς φτεροῦγες τῶν ἰδεῶν νὰ περάσῃ ὡς μέσα στὸν ἄδειο χῶρον τῆς ἄδολης διάνοιας. Δὲν ἔννοιωθε πὼς μ' ὄλους τοὺς κόπους ἔμενε στὰ ἴδια, γιατί δὲν εὔρισκε ἀντίσταση, σὰ νὰ ποῦμε ἀπακουμπι, ὅπου νὰ στερεωθῇ κ' ἐφαρμόζοντας τὴ δύναμίν του νὰ κινήσῃ τὸ νοῦ. Εἶναι, φαίνεται, τῆς τύχης τοῦ ἀθρόωπου λογισμοῦ στὰ θεωρητικὰ πρῶτα νὰ ξετελειώνῃ χέρι χέρι τὸ χτίριο του, κ' ἔπειτα μόλις νὰ ξετάξῃ ἂν εἶναι στέριο ἢ δὲν εἶναι τὸ θεμέλιο. Καὶ τότες πιά γυρεύουμε κάθε λογῆς παρηγορητικὴ πρόφαση ἢ γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε πὼς τὸ χτίριό μας εἶναι γερὸ ἢ γιὰ ν' ἀποψυχθοῦμε πιά περὶ παρακαίρη καὶ πικρὴν δοκιμὴν.

Ἡ αἰτία πὸ κατὰ τὸ χτίριό μας δὲν ἀνησυχοῦμε καὶ μήτε ὑποψία μᾶς περνᾷ, παρὰ μᾶς γελᾷ φαινομενικὸ θεμέλιωμα, εἶναι αὐτή. Μεγάλον μέρος, ἂν ὄχι τὸ μεγαλειότερον, τῆς δουλειᾶς τοῦ λογισμοῦ μας εἶναι νὰ λιανίζῃ τὶς ἔννοιες πὸ ἔχουμε προσητερινὰ τῶν ἀντικείμενων.

Ἔτσι ἀποχτοῦμε πλῆθος γνωρισμοῦς πὸ, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀλήθεια παρὰ ξηγήματα καὶ σαφηνισμοὶ τοῦ ὅτι πρὶν εἶχαμε στοχαστῆ (ἂν καὶ σκοτεινὰ), ἐμεῖς ὅμως, τουλάχιστον κατὰ τὸν τύπον τους, τοὺς θαρροῦμε ἴσους μὲ καινούργιους στοχασμοῦς, ἂν καὶ κατὰ τὸ ὕλικόν καὶ τὴν περιοχὴν δὲν πληθαίνουν τὶς ἔννοιές μας παρὰ μονάχα τὶς ξεδιαλύνουν. Ἐπειδὴ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀποχτοῦμε κάποιους ἀληθινούς γνωρισμοῦς ἀπὸ τὰ πρὶν μ' ἀποτελέσματα βέβαια καὶ χρήσιμα, γιὰ τοῦτο ὁ λογισμὸς μας μ' αὐτὴ τὴν πρόφαση, δίχως ὁ

ἴδιος νὰ τὸ παρατηρήῃ, κρυφαρπάζει ἄλλης λογῆς ἰσχυρισμοὺς, προσθέτοντας ἔτσι σὲ ὠρισμένες ἔννοιες ἄλλες καινούργιες ἀπὸ τὰ πρῖν, ὁλότελα ξένες, δίχως νὰ ξέρῃ ἀπὸ ποῦ προβάλλουν καὶ δίχως μάλιστα νὰ στοχαστῇ τέτοιο ρώτημα. Πρέπει λοιπὸν ἀμέσως νὰ ζητάσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν κατὰ τί διαφέρουν τῶν δυὸ αὐτῶν λογικῶν οἱ στοχασμοί.

Δ

Διαφορὰ ἀναλυτικῶν καὶ συνθετικῶν συλλογισμῶν.

Σὲ κάθε συλλογισμό ὅπου ὁ νοῦς στοχάζεται τὴν ἀναφορὰ ὑποκείμενου πρὸς κατηγορούμενο (ἐδῶ ἐννοοῦμε μονάχα καταφατικούς συλλογισμούς ἢ ἐφαρμογὴν κατόπι σὲ ἀρνητικούς εἶναι πολὺ εὐκόλη, αὐτὴ ἢ ἀναφορὰ εἶναι κατὰ τὸν τρόπον μὴ πορετῆ). Ἡ τὸ κατηγορούμενο Β ἀνήκει στὸ ὑποκείμενο Α, ἂν καὶ πού βρίσκεται (ἂν καὶ σκεπαστὰ) μέσα στὴν ἔννοια Α, ἢ τὸ κατηγορούμενο Β βρίσκεται ὁλότελα ὄχι ἀπὸ τὴν ἔννοια Α, ἂν καὶ φυσικὰ κάπως δεμένο μαζί της. Ὅταν γίνεται τὸ πρῶτο, ὀνομάζουμε τὸ συλλογισμόν ἀναλυτικόν ὅταν τὸ δεύτερο, συνθετικόν. Οἱ συλλογισμοὶ λοιπὸν εἶναι ἀναλυτικοὶ (καταφατικοὶ) ὅταν τὴν ἀναφορὰ τοῦ κατηγορούμενου πρὸς τὸ ὑποκείμενο τὴ στοχαζόμεσθε μέσο ταυτοσύνης· ἐνῶ ὅταν τὴ στοχαζόμεσθε δίχως ταυτοσύνης, πρέπει νὰ τοὺς λέμε συνθετικούς. Τοὺς πρώτους μπορεῖτε καὶ νὰ τοὺς πῆτε ξηγηματικούς, καὶ τοὺς ἄλλους πλατυντικούς, γιατί τῶν ἀναλυτικῶν τὸ κατηγορούμενο δὲν προσθέτει τίποτα στὴν ὑποκειμενικὴ ἔννοια, μήτε τὴν ἐλιανίζει στὰ συστατικά της, πού τὰ εἶχαμε στοχαστῇ καὶ πρῖν μέσα στὸ ὑποκείμενο, ἂν καὶ σκοτεινά·

ἐνῶ ἀντίθετα, οἱ συνθετικοὶ προσθέτουνε στὴν ὑποκειμενικὴ ἔννοια κάποιον κατηγορούμενον ποὺ δὲν τὸ εἶχαμε στοχαστῆ μέσα της καὶ ποὺ μ' ἀνάλυση ἀδύνατον ποτέ νὰ βγῆ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια. Ὅταν λέω ἄξαφνα «ὄλα τὰ σώματα ἔχουνε μέτρα», ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἀναλυτικὸς, γιατί δὲ χρειάζεται νὰ βγῶ ἀπὸ τὴν ἔννοια σώμα γιὰ νὰ βρῶ πῶς τὰ μέτρα τοῦ εἶναι ἀχώριστα, παρὰ μὲν σώνει μονάχα νὰ τὴν ἀναλύσω· δηλαδὴ σώνει νὰ καταλάβω τὸ πολύμορφον ποὺ εἶναι πάντα μέσα στὴν ἔννοια, καὶ τότε βρίσκω μέσα της τὸν κατηγορούμενον. Ὅταν ὅμως λέω «ὄλα τὰ σώματα ἔχουνε βάρος», τὸν κατηγορούμενον εἶναι κάτι ὀλίγον ἀλλοιώτικον ἀπ' ὅ,τι στοχάζομαι μέσα στὴν ἀπλὴ ἔννοια σώμα. Τέτοιον κατηγορούμενον προσθήκην μὰς δίνει λοιπὸν συνθετικὸν συλλογισμὸν.

Οἱ ἐμπειρικοὶ συλλογισμοὶ, ὡς ἐμπειρικοὶ, εἶναι ὅλοι συνθετικοί. Γιατί θὰ εἶταν παράλογον ἀναλυτικῶς συλλογισμοὺς νὰ βασίσω σὲ πείρα, ἀφοῦ γιὰ νὰ γίνουνη δὲ χρειάζεται νὰ βγῶ ὀλίγον ἀπὸ τὴν ἔννοιά μου μήτε νὰ ζητῶ μάρτυρα τὴν πείρα. Πῶς τὰ σώματα ἔχουνε μέτρα εἶναι ἀξίωμα ἀπὸ τὰ πρῶτα, γερὸν, κι' ὄχι ἐμπειρικὸς συλλογισμὸς· γιατί, καὶ προτοῦ ρωτήσω τὴν πείρα, κατέχω ὅλους τοὺς ὅρους τοῦ συλλογισμοῦ μου μέσα στὴν ἴδια τὴν ἔννοια σώμα. Σώνει ἀπὸ μέσα της νὰ βγάλω, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀντιλογίας, τὸν κατηγορούμενον, καὶ θὰ νοιώσω ἀντάμα τὴν ἀναγκαιοσύνην τοῦ συλλογισμοῦ ποὺ πείρα δὲ θὰ μὲν τὴ μάθη ποτέ. Ἀντίθετα, ἂν κ' ἡ ἔννοια σώμα δὲν ἔχει μέσα της τὸν κατηγορούμενον βάρος, ἡ ἴδια ὅμως ἡ ἔννοια μὲν δείχνει ἀντικείμενον πείρας μέσον ἑνὸς τοῦ μέρους, ποὺ μπορῶ λοιπὸν νὰ τοῦ προσθέσω κι' ἄλλα μέρη τῆς ἴδιας πείρας σιμὰ σ' ὅσα εἶτανε μέσα στὴν πρώτη μου

έννοια. Μπορώ πρώτα νά γνωρίσω τήν έννοια σῶμα αναλυτικά, ἀπό τὰ κατηγορούμενα μέτρα, ἀδιαπέραστο, μορφή κ. τ. λ. πού εἶναι ὅλα στοχαστὰ μέσα σ' αὐτή τήν έννοια. Ἐπειτα πλαταίνω τὸ γνωρισμὸ μου, καί κοιτάζοντας πίσω τήν πείρα ἀπ' ὅπου εἶχα βγάλει τήν έννοια σῶμα βρίσκω τὸ βάρος ἀχώριστο πάντα ἀπὸ τ' ἄλλα σημάδια, καί λοιπὸν συνθετικά τὸ προσθέτω στὴν έννοια ἐκείνη ὡς κατηγορούμενο. Στὴν πείρα λοιπὸν στηρίζεται τὸ μπορετὸ τῆς σύνθεσης τοῦ κατηγορούμενου βάρους μετὴν έννοια σῶμα, γιατί κ' οἱ δυὸ έννοιες, ἂν κ' ἡ μιὰ δὲν ἔχει μέσα της τήν ἄλλη, ἀνήκουν ὅμως ἡ μιὰ τῆς ἄλλης (ἂν καὶ μονάχα κατὰ τύχη) ὡς μέρη ἐνὸς ὅλου, δηλαδὴ τῆς πείρας, πού κι' αὐτὴ ἡ ἴδια εἶναι συνθετικὸ δεμάτι ἀπὸ ἐνόρασης.

Στοὺς συνθετικοὺς ὅμως ἀπὸ τὰ πρῶτα συλλογισμοὺς μᾶς λείπει ὁλότελα αὐτὴ ἡ βοήθεια τῆς πείρας. Ἄβγω ἀπὸ τήν έννοια Α γιά νά γνωρίσω ἄλλη έννοια Β δεμένη μετὴν Α, πού στηρίζομαι καί πῶς εἶναι ἡ σύνθεση μπορετὴ, ἀφοῦ μοῦ λείπει τὸ πλεονέχτημα τοῦ νά γυρεύω μέσα στὸν κύκλο τῆς πείρας; Πάρε τὸ ἀξίωμα « ὅ,τι τυχαίνει ἔχει τήν αἰτία του ». Μέσα στὴν έννοια τοῦ « κάτι πού τυχαίνει » στοχάζομαι βέβαια ὕπαρξη μετὴν προσηγορικὴ τῆς καιρῶ, κι' ἀπ' αὐτὴ τήν έννοια μπορῶ καί βγάλω αναλυτικοὺς συλλογισμοὺς. Ἡ έννοια τῆς αἰτίας βρίσκεται ὅμως ὁλότελα ὄξω ἀπὸ τήν ἄλλη, μοῦ δείχνει κάτι ἀλλοιώτικο ἀπὸ τ' ὅ,τι τυχαίνει, καί δὲ βρίσκεται λοιπὸν διόλου μέσα σ' ἐκείνη τήν εἰκόνα. Πῶς γίνεται λοιπὸν καί βεβαιώνω, ὡς πρὸς τὴ γενικὴ έννοια τοῦ ὅ,τι τυχαίνει, κάτι ὁλότελα διαφορετικὸ τῆς, καί τήν έννοια τῆς αἰτίας, ἂν καὶ δὲν εἶναι μέσα στὴν ἄλλη, ὅμως τήν παραδέχομαι ὡς κάτι δικό της, καί μάλιστα ἀναγκαστικά δικό της; Τί εἶναι

ἐδῶ ὁ ἄγνωστος X ὅπου βασίζεται ἡ διάνοια ὅταν ὄξω ἀπὸ τὴν ἔννοια A πιστεύει πὼς ἀνακάλυψε ξένο της κατηγορούμενο, τὸ B, ποὺ ὅμως τὸ νομίζει δεμένο μαζί της; Δὲν εἶναι ἡ πείρα, γιατί τὸ ἀξίωμα «ὅ,τι τυχαίνει ἔχει τὴν αἰτία του» ἐνώνει τὸ κατηγορούμενο μὲ τὸ ὑποκείμενο ὅχι μονάχα μὲ μεγαλειότερη καθολικάδα παρ' ὅ,τι προμηθεύει ποτὲς ἡ πείρα, παρὰ καὶ μὲ χαρακτήρα μάλιστα ἀναγκαισύνης, λοιπὸν δλότελα ἀπὸ τὰ πρὶν καὶ μονάχα ἀπὸ ἔννοιες. Αὐτὰ δὰ τὰ συνθετικά, δηλαδή ξηγηματικά, ἀξιώματα εἶναι ὄλος ὁ σκοπὸς κ' ἡ βάση κάθε θεωρητικοῦ ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμοῦ μας, γιατί τ' ἀναλυτικά εἶναι ναὶ πολὺ σημαντικά κι ἀναγκαῖα, μονάχα ὅμως ἐπειδὴ μέσο τους φτάνουμε στὴ ξαστερωσὴν τῶν ἐργαζίων τὴν χρειαστὴ πρὸς ἀσφαλτὴ καὶ πλατεῖα σύνθεσιν, τὸ μόνο ἀληθινὰ καινοφρονίον ἀπὸ γνήσιμα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Κάθε θεωρητικὴ ἐπιστήμη λογισμοῦ ἔχει ὡς ἀξιώματα συνθετικὸν συλλογισμὸν ἀπὸ τὰ πρὶν.

1. Ὅλοι οἱ μαθηματικοὶ συλλογισμοὶ εἶναι συνθετικοί. Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, ἂν κι ἀναντίλεχτη καὶ πολὺ σημαντικὴ (ὅπως θὰ φανῆ κατόπι), φαίνεται σὰ νὰ ξέφυγε ὡς τώρα ὄσους ἀνάλυσαν τὸν ἀθρώπινο λογισμὸ καὶ σὰ νὰ εἶναι μάλιστα δλότελα ἀντίθετη σ' ὅλες τους τὶς εἰκασίεις. Γιατί, βρίσκοντας πὼς τὰ Μαθηματικὰ βγάζουν κάθε τους συμπέρασμα κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀντιλογίας (ὅπως τὸ θέλει τὸ φυσικὸ τῆς ἀποδειχτικῆς βεβαισύνης), πίστεψαν πὼς ἀκόμα καὶ τ' ἀξιώματα

αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης γνωρίστηκαν κατὰ τὴν ἴδια ἀντιλογικὴ ἀρχή. Αὐτοῦ ὅμως λάθεψαν, γιατί εἶναι ναὶ κάθε συνθετικὸ ἀξίωμα, δίχως ἄλλο, ἐννοήσιμο κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀντιλογίας, μονάχα ὅμως προϋποθέτοντας ἄλλο συνθετικὸ ἀξίωμα ἀπ' ὅπου βγαίνει, κι ὄχι παίρνοντάς το αὐτὸ καθαυτὸ.

Πρῶτα πρῶτα ἀνάγκη νὰ παρατηρήσουμε πῶς τὰ καθαυτὸ μαθηματικὰ ἀξιώματα παντοῦ καὶ πάντα εἶναι συλλογισμοὶ ἀπὸ τὰ πρὶν κι ὄχι ἐμπειρικοὶ, γιατί μαζί τους ἔρχεται τῆς ἀναγκαιοσύνης ἡ ἰδέα ποὺ ἀδύνατο νὰ μᾶς δοθῆ ἀπὸ τὴν πείρα. "Αν αὐτὸ δὲ μοῦ τὸ παραδέχονται, πολὺ καλὰ, τότες περιορίζω τὸ λόγο μου στὰ ἄδολα Μαθηματικὰ, ποὺ κ' ἡ ἴδια τους ἡ ἐννοια μᾶς λέει πῶς δὲν ἔχουνε μέσα τους ἐμπειρικοὺς παρὰ μονάχα ἄδολους ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμοὺς.

Στὴν ἀρχὴ ἴσως φανῆ πῶς τὸ θεώρημα 7 ἢ 12 δὲν εἶναι παρὰ θεώρημα ἀναλυτικὸ ποὺ συμπεραίνεται (κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀντιλογίας) ἀπὸ τὴν ἐννοια ποσοῦ ἀπὸ 7 καὶ 5. Καλοξετάζοντάς το ὅμως βλέπεις πῶς αὐτὴ ἡ ἐννοια δὲν ἔχει μέσα της τίποτα παραπάνω παρὰ σμίξιμο καὶ τῶν δυὸ ἀριθμῶν σ' ἕνανε μονάχα, καὶ τοῦτο δὲ μᾶς λέει διόλου ποιὸς εἶναι ὁ μοναχὸς αὐτὸς ἀριθμὸς ποὺ συμποσώνει τοὺς ἄλλους δυό. Ἡ ἐννοια τοῦ ἀριθμοῦ δώδεκα δὲ μᾶς ἔρχεται βέβαια μὲ τὸ νὰ στοχαζόμεστε ἔτσι μοναχὰ σμίξιμο τοῦ 7 μὲ τὸ 5· κι ἀνάλυσε ὅσο θέλεις τὴν ἐννοιά σου τέτοιου μορφοῦ ποσοῦ, ποτὲς δὲ θὰ βρῆς μέσα της τὸ 12. Πρέπει νὰ βγοῦμε ἀπ' αὐτὲς τὲς ἐννοιες καὶ νὰ μᾶς βοηθήσῃ ἐνόραση ἀνταποκριτικὴ ἐνὸς αὐτῶν τῶν δυὸ ἀριθμῶν — ἄς ποῦμε τὰ πέντε δάχτυλά μας, ἢ πέντε κουκίδες (ὅπως κάνει ὁ Σέγγερ στὴν Ἀριθμητικὴ του) — καὶ σιγὰ σιγὰ νὰ προσθέσουμε τὲς μονάδες τοῦ ἀριθμοῦ 5, τοῦ δοσμ-

νου από την ένόραση, στον αριθμό 7. Γιατί παίρνω πρώτα τον αριθμό 7, και παίρνοντας των δαχτύλων μου την ένόραση για να γεννηθῆ ἡ ἔννοια τοῦ 5, προσθέτω τώρα στον αριθμό 7, μέσο τῆς ὑλικῆς εἰκόνας τοῦ χεριοῦ μου, μιὰ μιὰ τις μονάδες ποὺ πῆρα πρὶν μαζὶ για νὰ κάμω 5, καὶ τότες προβάλλει ὀμπρὸς μου ὁ ἀριθμὸς 12. Ἡ ἔννοιά μου τοῦ ποσοῦ $7 + 5$ εἶχε βέβαια μέσα της τὴν ἰδέα πὼς τὸ 5 πρέπει νὰ προστεθῆ στὸ 7, ὅχι ὅμως κιόλας πὼς αὐτὸ τὸ ποσὸ θὰ ἰσοδυναμῆ μὲ 12. Κάθε ἀριθμητικὸ ἀξίωμα εἶναι λοιπὸν παντοῦ καὶ πάντα συνθετικὸ, κι αὐτὸ τὸ βλέπεις ἀκόμα καθαρώτερα παίρνοντας μεγάλους ἀριθμούς, γιατί τότες πιὰ φαίνεται ξάστερα πὼς, γύρωσε ὅπως θέλεις καὶ στρίψε τὴν ἔννοιά σου, μὲ μοναχὴ ὅμως ἀνάλυση αὐτῆς τῆς ἔννοιας καὶ δίχως ἐνορατικὴ βοήθεια ποτὲς δὲ βρίσκεις τὸ ποσὸ ποὺ ζητᾶς.

Ἄλλο τόσο δὲν εἶναι ἀναλυτικὰ καὶ τ' ἀξιώματα τῆς ἄδοξης Γεωμετρίας. Τὸ ἀξίωμα « ἡ ἴσια γραμμὴ εἶναι ἡ κοντινότερη ἀπὸ ἓνα σημάδι σ' ἄλλο » εἶναι συνθετικὸ, γιατί ἡ ἔννοιά μου τοῦ ἴσιου δὲν ἔχει μέσα της τίποτα ποσοτικὸ, παρὰ μονάχα ποιό. Ἡ ἰδέα τοῦ κοντινότερου εἶναι λοιπὸν προσθετικὴ, ποὺ μὲ λιανισμὸ ἀδύνατο νὰ βγῆ ἀπὸ τὴν ἔννοια ἴσιας γραμμῆς. Πρέπει λοιπὸν νὰ μᾶς βοηθήσῃ ἐνόραση, ποὺ δίχως της δὲ γίνεται ἡ σύνθεση.

[Εἶναι ἀλήθεια πὼς κάτι λίγα ἀξιώματα ποὺ προϋποθέτει ὁ Γεωμέτρης εἶναι καθαυτὸ ἀναλυτικὰ καὶ βασισμένα στὴν ἀρχὴ τῆς ἀντιλογίας. Αὐτὰ ὅμως χρησιμεύουνε σὰν ταυτόσημα ἀξιώματα, ἔτσι για νὰ κάνουνε μοναχὰ τὴ μεθοδικὴ ἀλυσίδα, κι ὅχι ὡς ἀρχές. Τέτοιο εἶναι, ἄς ποῦμε, τὸ ἀξίωμα $a = a$, δηλαδὴ τὸ ὄλο εἶναι ἴσο μὲ τὸν ἑαυτό του, ἢ τὸ ἄλλο $(a + b) > a$,

δηλαδή τὸ ὅλο εἶναι μεγαλειότερο τοῦ μέρους. Ὡς τόσο ἀκόμα κι αὐτὰ, ἂν κ' ἔχουν κῦρος ἀπλῶν ἐννοιῶν, τὰ Μαθηματικὰ τὰ παραδέχονται μονάχα γιατί εἶναι εἰκονίσματα σ' ἐνόραση].

Ὁ λόγος ποὺ συχνὰ νομίζουμε τὸ κατηγορούμενο τέτοιων ἀποδεικτικῶν συλλογισμῶν πῶς βρίσκεται μέσα στὴν ἐννοια, καὶ λοιπὸν τὸ συλλογισμὸ πῶς εἶναι ἀναλυτικὸς, εἶναι τὸ διπλονόητο τῆς φράσης. Μᾶς λένε δηλαδή πῶς πρέπει στοχαστὰ νὰ προσθέσουμε κάποιον κατηγορούμενο σὲ ὠρισμένη ἐννοια καὶ πῶς αὐτὴ ἢ ἀνάγκη εἶναι ἀξεκλόλλητη ἀπὸ τὴν ἴδιαν τὴν ἐννοια. Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν εἶναι τί πρέπει στοχαστὰ νὰ προσθέσουμε, παρὰ τί ἀληθινὰ στοχαζόμεστε (ἂν καὶ θολὰ) μέσα της, καὶ τότες φαίνεται ξάστερα πῶς τὸ κατηγορούμενο εἶναι καὶ ἀναγκαστικὰ προσκολλημένο στὴν ἐννοια, σὰν καὶ ὅμως στοχασμένο ὅχι μέσα στὴν ἴδια τὴν ἐννοια, παρὰ μέσο ἐνόρασης ποὺ πρέπει νὰ τῆς προστεθῇ.

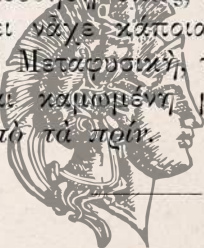
2. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Φυσικῆς ἔχει ὡς ἀρχὲς συνθετικούς συλλογισμοὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα. Θὰ φέρουμε δυὸ μοναχὰ παραδείγματα, δηλαδή τὸ ἀξίωμα «σὲ κάθε ἀλλαγὴ τοῦ ὕλικου κόσμου τὸ ποσὸ τῆς ὕλης μένει πάντα τὸ ἴδιο», καὶ τὸ ἄλλο «σὲ κάθε μεταδομὸ κίνησης ἢ ἐνέργεια κι ἢ ἀντενέργεια εἶναι πάντα ἴσες». Εἶναι φανερὸ πῶς καὶ τὰ δυὸ ὅχι μονάχα ἔχουνε χαρακτῆρα ἀναγκαιοσύνης, καὶ λοιπὸν πηγὴ ἀπὸ τὰ πρῶτα, παρὰ πῶς εἶναι κιόλας συνθετικά, γιατί μέσα στὴν ἐννοια τῆς ὕλης δὲ στοχαζόμαστε τὸ ἀλιγόστευτό της, παρὰ μονάχα τὴν παρουσία της στὸν τόπο ποὺ πιάνει. Ἀληθινὰ λοιπὸν ξεπερνᾶω τὴν ἐννοια, καὶ τῆς σμίγω κατὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα ποὺ δὲν τὸ στοχαζόμενα μέσα της. Τὸ ἀξίωμα δὲν εἶναι λοιπὸν ἀναλυτικὸ, παρὰ συνθετικὸ, κι ὡς τόσο ἀπὸ τὰ πρῶτα στοχασμένο καὶ τὸ ἴδιο εἶναι

καὶ κάθε ἄλλο ἀξίωμα τοῦ ἄδολου μέρους τῆς Φυσικῆς.

3. Ἡ *Μεταφυσική*, κι ἂν ἀκόμα νομίζεται ἀπλήθως ὡς τώρα δοκιμῇ, ἀπαραίτητη ὅμως ἐπιστήμη μὲ τὰ φυσικὰ τοῦ ἀθρώπινου λογισμοῦ, πρέπει νὰ ἔχη συνθετικούς γνωρισμοὺς ἀπὸ τὰ πρῖν. Σκοπὸς τῆς δὲν εἶναι διόλου νὰ λιανίσει μοναχὰ τὶς ἀπὸ τὰ πρῖν ἔννοιές μας τῶν πραγμάτων, κ' ἔτσι νὰ τὶς ξηγάει ἀναλυτικὰ, παρὰ νὰ πλαταίνη τοὺς ἀπὸ τὰ πρῖν γνωρισμοὺς μας. Κι αὐτὸ κατορθώνεται μονάχα μὲ ἀρχές πού σὲ ὀρισμένη ἔννοια προσθέτουν κάτι ἀνύπαρχτο μέσα τῆς τόσο μάλιστα προχωροῦμε μέσο συνθετικῶν συλλογισμῶν ἀπὸ τὰ πρῖν, πού ἢ πείρα ἢ ἴδια ἀδύνατο ὡς ἐκεῖ νὰ μᾶς ἀκολουθήσῃ ὅπως, ἄς ποῦμε, στὴν πρόταση «ὁ κόσμος πρέπει νὰ γέ ἀπτα ἀρχή», καὶ σ' ἄλλες τέτοιες. Ἔτσι ἡ *Μεταφυσική* τουλάχιστο ὡς πρὸς τὸ σκοπὸ τῆς, εἶναι κατωμένη μονάχα μὲ συνθετικούς συλλογισμοὺς ἀπὸ τὰ πρῖν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

F

Γενικὸ πρόβλημα τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ.

Ὁφελεῖ πάρα πολὺ ὅταν μπορούμε διάφορα ζητήματα καὶ τὰ σκεπάζουμε μὲ τὸν τύπο ἑνὸς καὶ μοναχοῦ προβλημάτου· γιατί ἔτσι κ' ἐμεῖς εὐκολύνουμε τὴ δουλειά μας ἐρίζοντάς τὴν πὺδ σωστὰ, κι ὅσοι ἄλλοι τὴν ξετάζουν κρίνουν τότες καλλίτερα ἂν ὁ σκοπὸς μας ἔγινε ὅπως ἔπρεπε ἢ ὄχι. Τώρα τὸ καθαυτὸ πρόβλημα τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ βρίσκεται σ' αὐτὸ τὸ ρώτημα· Πῶς εἶναι κατορθωτοὶ συνθετικοὶ συλλογισμοὶ ἀπὸ τὰ πρῖν;

Ἄν ἡ *Μεταφυσική* ἔμεινε ὡς τώρα τόσο ἄστατη

κι αντιφατική, άλλη αἰτία δὲν ἔχει παρὰ τοῦτο, πῶς αὐτὸ τὸ πρόβλημα ὁ κόσμος δὲν τὸ συλλογίστηκε προ-
 τήτερα, μήτε ἴσως τῇ διαφορᾷ ἀναλυτικῶν καὶ συνθε-
 τικῶν συλλογισμῶν. Τὸ ἄ θ' ἀποδειχτὴ ἀποτελεσματικᾷ πῶς τέτοιος ἀπὸ τὰ
 πρὶν γνωρισμὸς δὲ γίνεται, σημαίνει ζωὴ ἢ θάνατο τῆς
 Μεταφυσικῆς. Ὁ Δαυεὶδ Χιούμ, ποὺ σ' αὐτὸ τὸ πρό-
 βλημα ζύγωσε πιδ κοντὰ παρὰ κάθε ἄλλος φιλόσοφος,
 ποὺ ὅμως κάθε ἄλλο παρὰ τὸ συλλογίστηκε ἀρκετὰ
 ὠρισμένα καὶ καθολικὰ, περιορίστηκε μονάχα στὴ συν-
 θετικὴ πρόταση τοῦ δεσμοῦ αἰτίας μ' ἀποτέλεσμα, κι
 ἀποφάσισε πῶς τέτοια πρόταση ἀπὸ τὰ πρὶν εἶναι δλό-
 τελα ἀδύνατη. Κατὰ τὰ συμπεράσματά του, ὅτι λέγε-
 ται Μεταφυσικὴ θὰ φανῆ πλάνη τοῦ γὰρ ποὺ φαντάζε-
 ται πῶς τάχα γνωρίζει ἀπὸ τὰ πρὶν ὅτι ἀληθινὰ
 ἀναλύεται ἀπὸ πείρα κ' ἡ συνθετικὴ μονάχα τοῦ παρα-
 στάινει μὲ χαραχτήρα ἀνάγκαισυνθετικῆς. Δὲ θὰ κατα-
 τοῦσε ὅμως ποτὲς νὰ ἐπιμένῃ, σὲ τέτοια γνώμη, κατα-
 στρεφτικὴ κάθε ἄδολης φιλοσοφίας, ἂν ἔβλεπε τὸ πρό-
 βλημά μας μὲ ὅλη του τὴν καθολικάδα, γιατί θὰ
 καταλάβαινε τότες πῶς κατὰ τὸ συλλογισμό του δὲ θὰ
 ὑπάρχουνε μήτε ἄδολα Μαθηματικὰ, ἀφοῦ αὐτὰ δίχως
 ἄλλο ἔχουνε συνθετικούς συλλογισμοὺς ἀπὸ τὰ πρὶν.
 Ἀπὸ τέτοιο ἰσχυρισμὸ θὰ τὸν ἔσωζε βέβαια ὁ κοινὸς
 του ὁ νοῦς.

Μὲ τὸ νὰ λυθῆ ἢ ὄχι τὸ πρόβλημά μας, θ' ἀποφα-
 σιστῆ καὶ τὸ ζήτημα ἂ μὲ ἄδολο λογισμὸ γίνεται νὰ
 θεμελιωθῆ καὶ χτιστῆ κάθε ἐπιστήμη μὲ θεωρητικὸ
 τῶν πραγμάτων γνωρισμὸ ἀπὸ τὰ πρὶν, δηλαδὴ θ' ἀπο-
 φασιστῆ ἢ ἀπάντησῃ στ' ἀκόλουθα ρωτήματα:

Μὲ τί τρόπο εἶναι μπορετὴ ἢ ἄδολη Μαθηματικὴ
 ἐπιστήμη;

Μὲ τί τρόπο εἶναι μπορετὴ ἢ ἀδολγὴ Φυσικὴ ἐπιστήμη;

Ὡς πρὸς αὐτὰς τίς ἐπιστήμεις, ἀφοῦ ἀληθινὰ ὑπάρχουν, εἶναι βέβαια σωστὸ τὸ ρώτημα μὲ τί τρόπο εἶναι μπορετές. Γιατὶ πὼς πρέπει νὰναι μπορετές τὸ ἀποδείχῃν ἢ ὑπαρξή τους. Ἡ Μεταφυσικὴ ὅμως τόσο λίγο πρόκοψε ὡς τώρα, καὶ τόσο ἀδύνατο εἶναι νὰ πῆς, ὡς πρὸς τουλάχιστο τὸν κυριώτερό της σκοπὸν, πὼς ὑπάρχει κἀν μεταφυσικὸ σύστημα (ἂν καὶ πολλὰ φάνηκαν ὡς τώρα) ποῦ ὁ καθένας μὲ τὸ δίκιο του διστάζει ἂν εἶναι μπορετὴ τέτοια ἐπιστήμη.

Κι ὡς τόσο πρέπει κι αὐτὸ τὸ εἶδος ὁ γνωρισμὸς νὰ θεωρηθῆ κάπως ὡς δοσμένος μ' ἄλλα λόγια ἢ Μεταφυσικὴ, ἂν ὄχι ὡς ἐπιστήμη, ὡς ἔμφυτη ὅμως ὄρεξι (metaphysica naturalis), ὑπάρχει ἀληθινά. Γιατὶ ὁ ἀθρῶπιος λογισμὸς, εἴπως νὰ τὸν παρακινῶναι ἕπλη καταπροσσύνη παντογνωσίας, τρέχει ἀνέμπεδα καὶ σπρώχνεται ἀπὸ δική του ἀνάγκη σὲ προβλήματα ποῦ δὲν τ' ἀποφασίζει ἐμπειρικός μεταχειρισμὸς τοῦ λογισμοῦ, μήτε ἀρχὲς βγαλμένες ἀπὸ τέτοιο τοῦ γνωρισμοῦ μεταχειρισμό· κ' ἔτσι ἀληθινὰ ὅλοι οἱ ἀθρῶποι, μόλις ψήθηκε τὸ λογικὸ τους ἀρκετὰ γιὰ θεωρητικούς στοχασμοὺς, εἶχαν πάντα μέσα τους κάποιο εἶδος Μεταφυσικὴ, μήτε ποτές δὲ θὰ τοὺς λείψῃ. Καὶ τώρα πρέπει νὰ λυθῆ καὶ τὸ ἐξῆς ζήτημα·

Μὲ τί τρόπο εἶναι μπορετὴ ἢ Μεταφυσικὴ ὡς ἔμφυτη ὄρεξι; Μ' ἄλλα λόγια, μὲ τί τρόπο ἀπὸ τὰ φυσικὰ τοῦ ἀθρῶπινου λογισμοῦ πηγάζουν τὰ προβλήματα ποῦ καταπιάνεται αὐτόθελα ὁ ἀδολος λογισμὸς καὶ ποῦ δική του ἀνάγκη τονὲ σπρώχνει νὰ τὰ λύσῃ ὅσο μπορεῖ;

Ἐπειδὴ ὅμως ὅλες ὡς τώρα οἱ προσπάθειες τοῦ νὰ λυθοῦν αὐτὰ τὰ φυσικὰ ζητήματα (ὅπως, νὰ ποῦμε, τὸ

ζήτημα ἂν ὁ κόσμος εἶχε ἀρχή, ἢ ἂν εἴτανε αἰώνια) κατάντησαν πάντα σὲ ἀναπόφευγη ἀντίφαση, ἀδύνατο νὰ περιοριστοῦμε στὴν ἔμφυτη μονάχα ὄρεξη τῆς Μεταφυσικῆς, δηλαδή, στὸ ἄδολο λογιστικὸ μας τὸ ἴδιο ἀπ' ὅπου πηγάζει κάποιο εἶδος Μεταφυσικῆ (ὡς εἶναι ὅ,τι θέλει), παρὰ πρέπει καὶ νὰ ὑπάρχη τρόπος νὰ βεβαιωθοῦμε ἂν ὅσα καταπιάνεται ἡ Μεταφυσικὴ εἶναι ἢ δὲν εἶναι γνωρίσιμα, δηλαδή, εἴτε ν' ἀποφασίσουμε τ' ἀντικείμενα τῶν προβλημάτων τῆς, εἴτε τὸ ἐπίδεχτικὸ ἢ ἀνεπίδεχτο τοῦ λογισμοῦ μας τοῦ νὰ τὰ κρίνῃ καθόλου· ἄρα πρέπει ἢ νὰ μπορούμε ἀδίσταχτα νὰ πλατύνουμε τὸν ἄδολό μας λογισμό, ἢ νὰ τοῦ βάλουμε ὀρισμένα ὄρια καὶ σταθερά. Τοῦτο, τὸ στερνὸ τὸ ζήτημα ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὸ παραπάνω καθολικὸ πρόβλημα, ἔπρεπε δίκια νὰ ἔχῃ αὐτὸν τὸν τύπο:

Μὲ τί τρόπο εἶναι μισοεπιπένη ἢ Μεταφυσικῆ, ὡς ἐπιπένη στήμη;

Ἡ κριτικὴ τοῦ λογισμοῦ φέρνει λοιπὸν τέλος ἀναγκαστικὰ στὴν ἐπιστήμη, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ δογματικὸς του μεταχειρισμὸς φέρνει σὲ ἀβάσιμους ἰσχυρισμοὺς ποῦ τοὺς ἀντιστέκουν ἄλλοι ἄλλο τόσο ἀβάσιμοι, φέρνει λοιπὸν στὸν πυρρωνισμό.

Μήτε ἔχει φόβο αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη νὰ καταντήσῃ τρομαχτικὰ πολύλογη, γιατί δὲν καταγίνεται σὲ ἀντικείμενα λογισμοῦ μὲ ποικιλία ἀτέλειωτη, παρὰ μονάχα στὸ λογισμό τὸν ἴδιο, σὲ προβλήματα ἀπὸ τὰ σπλάγχνα του, ποῦ δὲν τοῦ προβάλλονται ἀπὸ τὰ φυσικὰ πραγμαμάτων διαφορετικῶν του, παρ' ἀπὸ τὰ δικά του φυσικά. Ὡστε, ἂν ὁ λογισμὸς πρῶτα καλοκαταλάβῃ τὴ δύναμή του ὡς πρὸς ἀντικείμενα ποῦ τοῦ παρουσιάζει ἢ πείρα, εὐκόλα ἔπειτα δίχως ἄλλο θ' ἀποφασίσῃ ὀλότελα καὶ σταθερὰ ὡς πόσο κι ὡς ποῦ μπορεί

να δοκιμάσει τῆς δυνάμεώς του τὴν ἐφαρμογὴν πέρα κι ἀπὸ κάθε πείρας ὄρια.

Κάθε δοκιμὴ λοιπὸν ὡς τώρα τοῦ νὰ χριστῆ δογματικὰ Μεταφυσικὴ ἐπιστήμη μπορεῖς, καὶ μάλιστα πρέπει, νὰ τῆ σβύσῃς. Γιατὶ ὅ,τι ἀναλυτικὸ, δηλαδὴ ὅ,τι ἀπλὸ, λιανισμὸ ἄδολων ἐνοιῶν τοῦ λογισμοῦ καταπιστήκανε μερικὰ μεταφυσικὰ συστήματα, κάθε ἄλλο παρὰ σκοπὸς εἶναι τῆς καθαυτὸ Μεταφυσικῆς· εἶναι μόνον προγύμνασμα τῆς, δηλαδὴ μᾶς προγυμνάζει νὰ λύσουμε τὸ ζήτημα μὲ τί τρόπο γίνεται νὰ πληθῆνουμε τοὺς ἀπὸ τὰ πρῶν γνωρισμοὺς μας. Ἡ τέτοια ἀνάλυση εἶναι μάλιστα ὀλότελα ἀχρηστή, γιατί δὲ δείχνει παρὰ τὸ τί ἔχουνε μέσα τους αὐτὲς οἱ ἐνοιες, ὄχι ὅμως καὶ τὸ πῶς τις ἀποχτοῦμε ἀπὸ τὰ πρῶν, ὥστε ν' ἀποφασίσουμε τίς ἀποχτοῦμε ἀπὸ τὰ πρῶν, ὥστε ν' ἐφαρμογῆς τους σ' ἀντικείμενα κάθε γνωρισμοῦ μας καθόλου. Μήτε χρειάζεται μεγάλη θυσία γιὰ νὰ παραιτήσουμε ἀπαίτηση δογματισμοῦ, γιατί οἱ ἀναντίλεχτες, κι ἀναπόφευγες μάλιστα σὲ δογματικὸ μέθοδο, ἀντίφασες τοῦ λογισμοῦ ἀπὸ καιρὸ τώρα ξευτέλισαν κάθε προηγουμένον σύστημα Μεταφυσικῆς. Θέληση κάλλια χρειάζεται γιὰ νὰ μὴ σκιαχτοῦμε μήτε ἀπὸ ἐσωτερικὲς δυσκολίες μήτε ἀπὸ ἐξωτερικὴ ἀντίσταση, παρὰ νὰ φέρουμε σὲ ἀποτελεσματικὴ βλάστηση ἐπιστήμη ἀπαραιτήτη τοῦ ἀθρώπινου λογισμοῦ, ποὺ μπορεῖς ἴσως κάθε τῆς βλαστὸ νὰ κόψῃς, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τῆς ξεσκάψῃς τίς ρίζες.

Ζ

**Ἰδέα καὶ χωρισμὸς ἐπίτηδες Ἐπιστήμης μετ' ὄνομα
Κριτικῆ τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ.**

Ἄπ' ὅσα εἶπαμε ξανοίγεται τώρα ἡ ἰδέα ἐπίτηδες ἐπιστήμης ποὺ μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ Κριτικῆ τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ. Γιατὶ ὁ λογισμὸς εἶναι προσόντο ποὺ μᾶς προμηθεύει τ' ἀξιώματα τοῦ ἀπὸ τὰ πρῶν γνωρισμοῦ. Ἄδολος λοιπὸν εἶναι ὁ λογισμὸς ὅταν ἔχει μέσα τὶς ἀρχῆς τοῦ νὰ γνωρίζουμε κάτι ὀλοτέλα ἀπὸ τὰ πρῶν. Ὁργανο τοῦ ἄδολου λογισμοῦ ἔπρεπε νὰ συνοψίζῃ τ' ἀξιώματα ποὺ ἀκολουθῶντας τα ἀποχτοῦμε καὶ θεμελιώνουμε κάθε ἄδολο ἀπὸ τὰ πρῶν γνωρισμό. Καθεκαστικὴ ἐφαρμογὴ τέτοιου Ὁργανοῦ θὰ μᾶς προμήθευε **Σύστημα Ἄδολου Λογισμοῦ**. Ἐπειδὴ ὅμως τέτοιο σύστημα εἶναι δυσκολοκατόρθωτο ὑπερβολικὰ, καὶ μῆτε κατέχουμε ἀκόμα ἂν εἶναι ἐδῶ μπορετὸς, καὶ πότε, τέτοιος πλουτισμὸς τῶν γνωρισμῶν μας, γιὰ τοῦτο ἄς περιοριστοῦμε γιὰ τὴν ὥρα στὴν ἐπιστήμη τῆς Κριτικῆς τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ, τῶν πηγῶν τῆς καὶ συνόρων, σὰ σὲ Προγυμναστικὴ πρὸς Σύστημα Ἄδολου Λογισμοῦ. Καὶ τέτοια ἐπιστήμη καλλίτερα νὰ τὴν ποῦμε ὄχι Διδασκαλία, παρὰ Κριτικὴ Ἄδολου Λογισμοῦ, κ' ἡ χρησιμὰδα τῆς ὡς πρὸς τὰ θεωρητικὰ εἶναι μονάχα ἀρνητικὴ, δηλαδὴ θὰ χρησιμεύῃ ὄχι νὰ πλατύνῃ, παρὰ μονάχα νὰ καθαρίσῃ τὸ Λογισμὸ μας καὶ νὰ τονὲ γλυτώνῃ ἀπὸ σφάλματα. Δὲν εἶναι ὅμως μικρὸ κέρδος μῆτε τοῦτο.

Κάθε γνωρισμὸ ποὺ καθόλου καταγίνεται ὄχι τόσο σ' ἀντικείμενα ὅσο στὸν τρόπο ποὺ τὰ γνωρίζουμε (ὅσο τοῦτο γίνεται) ἀπὸ τὰ πρῶν, τότε λέω Ὑπερβατικὸ.

Σύστημα τέτοιων έννοιών θά λέγονταν *Υπερβατική Φιλοσοφία*. Για πρώτη άρχή όμως τέτοια έπιστήμη είναι πάλε πάρα πολύ. Γιατί πρέπει να πραγματοποιείται έξον τον από τα πριν γνωρισμό, και συνθετικό κι αναλυτικό, και θά κατακτήσει τότες ως προς τόν σκοπό μας υπερβολικά πλατειά, αφού τήν ανάλυση δέν είναι ανάγκη να τήν πάμε πιδ πέρα απ' ό,τι είναι απαραίτητο για να μάθουμε κατά βάθος τ' αξιώματα της από τα πριν σύνθεσης, πού είναι κι ο μόνος μας σκοπός. Δουλειά μας τώρα άλλη δέν είναι παρ' αυτή ή μελέτη, πού καθαυτό δέ μπορούμε *Διδασκαλία* παρὰ *Υπερβατική Κριτική* να τήν πούμε, αφού σκοπός της δέν είναι να μάς πλατύνη τόν γνωρισμό τόν ίδιο, παρὰ μονάχα να τονέ διορθώνη και να μάς προσμηθεύη τήν άσημόπετρα της αξίας ή μη αξίας κάθε από τα πριν γνωρισμού. Τέτοια Κριτική λοιπόν θά μάς έτοιμάσει "Όργανο", ή αν αυτό δέν κατορθώνεται, *Κανόνα* "Αδολου Λογισμού", πού ακολουθώντας τον ίσως κατορθώσουμε μιά μέρα, κι αναλυτικά και συνθετικά, άλάκερο Σύστημα Φιλοσοφίας "Αδολου Λογισμού, άδιάφορο αν αυτό πλατύνη ή και περιορίσει τόν λογισμό τά όρια. Γιατί πώς τέτοιο σύστημα κατορθώνεται, και μάλιστα πώς δέ γίνεται να είναι τόσο δά πλατύ πού να μήν έχη έλπίδα τελειωμού, συμπεραίνεται από τούτο, πώς σκοπός του δέν είναι τά φυσικά των πραγμάτων — αντικείμενο άτέλειωτο — παρὰ ο νοός πού τά κρίνει, κι αυτός πάλε ως προς μοναχά τόν από τα πριν γνωρισμό του. Γιατί ό,τι από τα πριν κατέχει ο νοός, αφού δέ βρίσκειται έξωτερικά παρὰ έντός μας, δέ γίνεται να μάς ξεφύγη, κ' είναι ίσως ίσως τόσο περιορισμένο πού να μπορή άλάκερο να κριθή, κ' ή αξία του να ξετιμηθῆ σωστά.

Μήτε ως προσμένη έδώ ο αναγνώστης κριτική Βι-

βλίων καὶ Συστημάτων, παρὰ μονάχα κριτικὴ τοῦ λογισμοῦ τοῦ ἴδιου. Σὲ τέτοια κριτικὴ μονάχα ὅταν εἶσαι στηριγμένος, κατέχεις ἀσημύπετρα, καλὴ νὰ δοκιμάσῃ τὴ φιλοσοφικὴ ἀξία παλιῶν καὶ καινούργιων ἔργων αὐτοῦ τοῦ κλάδου. Εἶδεμῆ, ἀκατάρτιστος ὁ ἱστορικὸς ἢ δικαστὴς κρίνει ἀβάσιμους ἰσχυρισμούς μετ' αὐτοῦ τοῦ ἄλλο τόσο ἀβάσιμους.

Η

Χωρισμὸς Ὑπερβατικῆς Φιλοσοφίας.

Ὑπερβατικὴ Φιλοσοφία μᾶς εἶναι τώρα ἐμᾶς μοναχὰ ἰδέα ἐπιστήμης πού ὅλο της τ' ἀχνάει ἡ Κριτικὴ τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ πρέπει νὰ τῆς τὸ χαρακτὴ ἀρχιτεκτονικὰ, δηλαδὴ ἀπάνου σὲ ἀρχές, καὶ μ' ἐγγύθη πὼς ἀψέγαδο θὰ εἶναι καὶ γὰρ τὸ κάθε κομμάτι πού μπαίνει στὸ χτίριο. Εἶναι σύστημα ὄλων τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ. Μοναχὴ αἰτία πού ἡ Κριτικὴ ἢ ἴδια δὲν παίρνει ἀπὸ τώρα τὸν τίτλο Ὑπερβατικῆς Φιλοσοφίας εἶναι τοῦτο, πὼς ἂ θέλεις τέλειο Σύστημα, τότες πρέπει νὰ ἔχῃ καθεκαστικὴ ἀνάλυση ὀλάκερου τοῦ ἀπὸ τὰ πρὶν ἀθρώπινου γνωρισμοῦ. Καὶ πρέπει καὶ ἡ Κριτικὴ μᾶς, δίχως ἄλλο, νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ὀλότελο κατάλογο κάθε ριζικῆς ἔννοιᾶς πού συντελεῖ σὲ ἄδολο λογισμό. Μπορεῖ ὅμως δίχως φταίξιμο νὰ παρατρέξῃ καθεκαστικὴ ἀνάλυση αὐτῶν τῶν ἐνοιῶν τῶν ἴδιων, καθὼς καὶ νὰ παρατρέξῃ ὀλότελο κατάλογο τῶν ὄσων πηγάζουν ἀπ' αὐτὲς τὲς ἔννοιες. Τέτοιος λιανισμὸς ἐδῶ εἶναι ἄσκοπος, ἀφοῦ δὲν τὸν τριγυρνῶνε δισταγμοὶ

ὅπως τῇ σύνθεσιν, ποῦ καθ'αυτὸ χάρις τῆς χρειάζεταιαι ἡ Κριτική. Μήτε εἶναι σκοπὸς μας νὰ ἐγγυηθοῦμε τὴν ἐντέλεια τέτοιας Ἀνάλυσης καὶ Παραγωγῆς. Ἐπειτα τέλεια ἀνάλυση, καθὼς καὶ παραγωγή ἀπὸ ριζικὲς ἔννοιες μέσο τῆς ἀνάλυσης, εὐκολα κατορθώνεται, σώνει πρῶτα πρῶτα νὰ κατέχουμε αὐτὲς τὲς ἔννοιες ὡς τέλειες συνθετικὲς ἀρχὲς καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σκοπὸ τους νὰ μὴν τοὺς λείπη τίποτα.

Ὅτι λοιπὸν εἶναι μέρος Ὑπερβατικῆς Φιλοσοφίας εἶναι καὶ θέμα τῆς Κριτικῆς τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ, κ' εἶναι μάλιστα ἀλάκερη ἡ ἰδέα τῆς Ὑπερβατικῆς Φιλοσοφίας, ὅχι ὅμως ἀκόμα ἡ ἴδια ἡ ἐπιστήμη, γιατί προχωρεῖ ἀναλυτικὰ τόσο μόνον ὅσο τὸ χρειάζεταιαι τέλεια μελέτη τοῦ συνθετικοῦ ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμοῦ.

Ἡ πρώτη πρῶτη μας συλλογὴ ὅτα χωρίζουμε τὰ μέρη τέτοιας ἐπιστήμης εἶναι τὰ νὰ μὴν φεγγεῖ καμμιὰ ἔννοια με τίποτα ἐμπειρικῶς, δηλαδὴ τὸ νὰ εἶναι ὄλ-
 τελα ἄδολος ὁ ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμός. Γιὰ τοῦτο, ἀν καὶ τὰ πιδ ἀψηλὰ ἀξιώματα τῆς Ἠθικῆς κ' οἱ ριζικὲς τῆς ἔννοιες εἶναι ἀπὸ τὰ πρὶν γνωρισμοί, ὡς τόσο εἶναι ξένοι τῆς Ὑπερβατικῆς Φιλοσοφίας, γιατί προϋποθέ-
 τουν ἀναγκαστικὰ τὲς ἔννοιες ἡδονῆς, πόνου, πόθου, συμπάθειας κ.τ.λ., ποῦ ἡ πηγὴ τους εἶναι ὀλωνῶν ἐμπειρικῆ. Ἡ Ὑπερβατικὴ λοιπὸν Φιλοσοφία εἶναι σοφία ἄδολου θεωρητικοῦ λογισμοῦ. Γιατί κάθε πρα-
 χτικὸ, ἅμα τὸ κινεῖ σκοπὸς, εἶναι συναισθητικὸ, καὶ τὰ συναισθήματα μᾶς ἔρχονται ἀπὸ ἐμπειρικὲς πηγὲς γνωρισμοῦ.

Καὶ τώρα, ἂ θέλουμε νὰ χωρίσουμε αὐτὴ μας τὴν ἐπιστήμη γενικὰ ὡς Σύστημα, πρῶτο τῆς μέρος πρέπει νὰ εἶναι Στοιχειολογία, κ' ἔπειτα Μεθοδολογία τοῦ Ἄδολου Λογισμοῦ· καὶ τὰ πρῶτα αὐτὰ χωρίσματα

πρέπει πάλι νὰ ξαναχωριστοῦνε σ' ἄλλα μικρότερα, πὺ τὴν αἰτία τους ὅμως δὲν εἶναι τώρα καιρὸς νὰ ξηγήσουμε. Ὡς εἰσαγωγὴ ὅμως, ἢ προθύμιμα, ἀνάγκη νὰ ποῦμε τοῦτο, πὺς τοῦ ἀθρώπινου γνωρισμοῦ εἶναι δυὸ οἱ κορμοὶ, πὺ ἴσως βαστοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα, ἄγνωστη ὅμως σ' ἡμᾶς, δηλαδὴ ἡ Αἰσθητοσύνη κ' ἡ Διάνοια, πὺ ἡ πρώτη μᾶς δίνει ἀντικείμενα καὶ μὲ τὴ δεῦτερη τὰ στοχαζόμεστε. Ὅταν ἡ αἰσθητοσύνη μᾶς ἔχει ἀπὸ τὰ πρὶν εἰκόνες ὡς τοὺς μόνους ὄρους πὺ μᾶς δίνονται τ' ἀντικείμενα, τότες εἶναι θέμα τῆς Ὑπερβατικῆς Φιλοσοφίας. Κ' ἡ Ὑπερβατικὴ Αἰσθητολογία ἀναγκαστικὰ εἶναι πρῶτο μέρος τῆς Στοιχειολογικῆς Ἐπιστήμης, γιατί οἱ ὄροι πὺν δίχως τους δὲ μᾶς δίνονται τ' ἀντικείμενα τοῦ ἀθρώπινου λογισμοῦ ἔρχονται πρὶν τους ὄρους πὺ τὰ στοχαζόμεστε.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΣΤΟΙΧΕΙΟΛΟΓΙΑ

ΜΕΡΟΣ Α

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Μ' ὅποιον τρόπο ἢ μ' ὅποια μέσα κι ἂ γνωρίζουμε τ' ἀντικείμενα, εἶναι τουλάχιστο φανερό πὼς ὑπάρχει τρόπος τοῦ νὰ τὰ γνωρίζουμε ἄμεσα, καὶ πὼς ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι τὸ στερνὸ ὄλυκο καθεμῶς στοχασμοῦ, δηλαδὴ ἡ ἐνόραση. Ἐνόραση ὡς τὸσο δὲ γίνεται παρ' ὅσα μᾶς δοθῆναι ἀντικείμενα· κι αὐτὸ πάλι δὲ δίνεται τουλάχιστο στοῦ ἀθρώπου, παρὰ μὲ τὸ μέσο κάποιου πάθους τοῦ νοῦ.

Τὸ δῶρο τοῦ νὰ δεχόμεστε εἰκόνες (δεχτικὸ) κατὰ τὸν τρόπο ποῦ μᾶς χτυποῦν τ' ἀντικείμενα, λέγεται αἰσθητοσύνη. Μὲ τὸ μέσο λοιπὸν τῆς αἰσθητοσύνης μᾶς δίνονται ἀντικείμενα, καὶ μονάχα αὐτὴ μᾶς προμηθεύει ἐνόραση. Μὲ τὴ διάνοια ὅμως ἡ ἐνόραση γίνεται στοχαστὴ, κ' ἔτσι προβάλλουν ἔννοιες. Κάθε στοχασμὸς λοιπὸν, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἀνάγκη μὲ τὸ μέσο κάποιων σημαδιῶν νὰ καταντᾷ σ' ἐνόραση—ποῦ θὰ πῆ, μ' ἐμᾶς τοὺς ἀθρώπους, σ' αἰσθητοσύνη—γιατὶ ἀλλιῶς δὲ γίνεται νὰ μᾶς δοθοῦν ἀντικείμενα.

Ἡ ἐνέργεια ἀντικείμενου ἀπάνω στὸ εἰκονιστικὸ μας, ὅσο μπορεῖ νὰ μᾶς ἐπιρρεάσῃ, λέγεται αἴσθημα. Ἐνόραση ἀντικείμενου μὲ τρόπο αἰσθηματικὸ λέγεται ἐμπειρικὴ. Τὸ ἀόριστο ἀντικείμενο ἐμπειρικῆς ἐνόρασης

λέγεται φαινόμενο. Λέω υλικό του φαινομένου, τι ανταποκρίνεται με το αίσθημα: ότι όμως κάνει το πολυποίκιλο του φαινομένου αραδιάσιμο κατά έναν ή άλλο ρυθμό το λέω τύπο του.

Επειδή όμως δέν μπορεί να είναι αίσθημα κι ο τρόπος που αραδιάζονται τα αισθήματα και καταστρώνονται σε τύπους, για τούτο μονάχα το υλικό κάθε φαινομένου μάς δίνεται από τα ύστερα, ενώ ο τύπος τους όλωνών πρέπει να στέκη μέσα στο νοῦ έτοιμος από τα πριν, κ' έτσι να μπορή να θεωρηθή χωρισμένος από κάθε αίσθημα.

Κάθε εικόνα με δίχως μέσα της τίποτα αισθηματικό την ονομάζω *αδόλη* (με υπερβατική σημασία). Λοιπόν ο αδόλος τύπος κάθε αισθητής ενόρασης, ο τύπος δηλαδή που το πολυποίκιλο των φαινομένων το παρατηρούμε με έναν ή άλλο ρυθμό, πρέπει στο γενικό να βρίσκεται μέσα στο νοῦ από τα πριν. Κι ο αδόλος αυτός τύπος της αισθητοσύνης λέγεται *αδόλη ενόραση*.

Έτσι, αν από την εικόνα σωματιού αφαιρέσης όσα του στοχάζεται ή διάνοια, δηλαδή ουσία, δύναμη, χωρισμο κ. τ. λ., κι όσα είναι αισθηματικά, δηλαδή αδιαπέραστο, σκληράδα, χρώμα κ. τ. λ., θα μείνη ακόμα κάτι αυτής της εμπειρικής ενόρασης, δηλαδή τα μέτρα κ' ή μορφή. Αυτά είναι της αδόλης ενόρασης, που από τα πριν, και δίχως μάλιστα κανένα πραγματικό αίσθησης αντικείμενο (ή αίσθημα), υπάρχει μέσα στο νοῦ ως απλός τύπος αισθητοσύνης.

Την επιστήμη όλων των αρχών της από τα πριν αισθητοσύνης την ονομάζω *Υπερβατική Αισθητική*. Τέτοια επιστήμη πρέπει να υπάρχει και να είναι το πρώτο μέρος της *Υπερβατικής Στοιχειολογίας*, αντίθετα της άλλης που καταγίνεται στις αρχές του αδο-

λου στοχασμοῦ καὶ ποῦ λέγεται Ὑπερβατικὴ Λογική.

Τῆς Ὑπερβατικῆς Αἰσθητικῆς πρῶτα λοιπὸν θ' ἀπομονώσουμε τὴν αἰσθητοσύνη, χωρίζοντάς την ἀπ' ὅ,τι στοχάζεται ἡ διάνοια μὲ τὸ μέσο τῶν ἐννοιῶν της, ἔτσι ποῦ νὰ μὴ μείνη τίποτα ἐξὸν ἐμπειρικὴ ἐνόραση. Κατόπι ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ ἐνόραση θὰ χωρίσουμε ὅ,τι εἶναι αἰσθηματικὸ, ἔτσι ποῦ νὰ μὴ μείνη παρὰ ἄδολη ἐνόραση καὶ ὁ ἀπλὸς τύπος τῶν φαινόμενων, τὸ μόνο δηλαδὴ ποῦ ἡ αἰσθητοσύνη προμηθεύει ἀπὸ τὰ πρῶν. Μ' αὐτὴ τὴ μελέτη θὰ φανῆ πῶς ὑπάρχουνε δυὸ ἄδολοι τύποι αἰσθητικῆς ἐνόρασης ὡς ἀρχὲς ἀπὸ τὰ πρῶν γνωρισμοῦ, δηλαδὴ Χῶρος καὶ Καιρὸς. Κι αὐτὰ θὰ ξετάσουμε τώρα πῶς καθεκαστικά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΧΩΡΟΣ

Μεταφυσικὸς σαφηνισμὸς αὐτῆς τῆς ἐννοίας.

Ἡ ἐξωτερικὴ μας αἰσθησις (χάρισμα τοῦ νοῦ) μᾶς εἰκονίζει τ' ἀντικείμενα ὡς ἐξωτερικά μας, καὶ ὅλα μέσα στὸ Χῶρο. Ἐκεῖ ἡ μορφή τους, τὸ μέγεθος, ὁ ρυθμὸς τους εἶναι ὄρισμένα ἢ ὄρισιμα. Ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθησις, ποῦ μέσο της ὁ νοῦς ἐνορᾷ τὸν ἑαυτὸ του ἢ τὴν ἐσωτερικὴν του κατάστασιν, δὲ μᾶς δίνει ἐνόραση τῆς ψυχῆς μας τῆς ἴδιας ὡς ἀντικείμενου· ὑπάρχει ὅμως ὄρισμένος τύπος ποῦ δέχως του δὲ γίνεται ἐνόραση τῆς ἐσωτερι-

κῆς κατάστασης ὥστε ὅ,τι εἶναι μέρος τῶν ἐσωτερικῶν τῆς προσδιορισμῶν εἰκονίζεται με ρυθμὸ Καιροῦ. Ἐξωτερικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἐνοραθῇ ὁ Καιρὸς, ὅπως μῆτε ὁ Χῶρος ὡς κάτι ἐσωτερικό μας.

Τί εἶναι λοιπὸν Χῶρος καὶ τί Καιρὸς; Εἶναι ἀληθινὰ ὄντα; ἢ εἶναι τάχα τῶν πραγμάτων προσδιορισμοὶ ἢ ρυθμοὶ, τέτοιοι ὅμως ποὺ πάντα θὰ τοὺς εἶχαν τὰ πράγματα εἴτε ἐμεῖς τοὺς ἐνοράμε εἴτε ὄχι; ἢ μήπως τέτοιοι ποὺ μονάχα στὸν τύπο τῆς ἐνόρασης, λοιπὸν μονάχα στὰ ὑποκειμενικὰ φυσικὰ τοῦ νοῦ μας, ἐφαρμόζονται, ἐνῶ αὐτὰ τὰ κατηγορούμενα Χῶρος καὶ Καιρὸς δὲν μποροῦνε δίχως τέτοια φυσικὰ σὲ τίποτα ν' ἀποδοθοῦν;

Γιὰ νὰ φωτιστοῦμε ἄς σαφηνίσουμε πρῶτα τὴν ἔννοια τοῦ Χώρου, ἐννοῶντας μετέπειτα τέτοιο σαφηνισμό ἑξάστερη (ἂν καὶ ὄχι καθεκαστική) εἰκόνα τοῦ ὅ,τι εἶναι μέρος κάποιας ἔννοιας. ὅταν ὅμως ὁ σαφηνισμὸς δίνει εἰκόνη σμῆ τῆς ἔννοιας ὡς ὁσμμένης ἀπὸ τὰ πρῶτα, τότε εἶναι μεταφυσικός.

1. Ὁ Χῶρος δὲν εἶναι ἔννοια ἐμπειρική ποὺ πηγάζει ἀπὸ ἐξωτερικὴ πείρα. Γιατὶ, γιὰ νὰ μποροῦνε μερικά μου αἰσθήματα ν' ἀναφερθοῦνε σὲ κάτι ἀπ' ὅξω μου (δηλαδὴ σὲ διαφορετικὸ μέρος τοῦ χώρου ἀπ' ὅπου εἶμαι ἐγώ), καὶ πάλε γιὰ νὰ τὰ παραστήσω ὡς ἐχτὸς καὶ δίπλα τὸ ἓνα τοῦ ἄλλου, δηλαδὴ ὄχι μονάχα διαφορετικὰ παρὰ καὶ σὲ διαφορετικὰ μέρη, ἢ εἰκόνα τοῦ Χώρου πρέπει νὰ ὑπαρχε προηγουμένως. Λοιπὸν τὴν εἰκόνα τοῦ Χώρου δὲν τὴ δανείζομαι μετὰ τὸ μέσο τῆς πείρας ἀπὸ τοὺς ρυθμοὺς τῶν ἐξωτερικῶν φαινόμενων, παρὰ καὶ αὐτὴ ἢ ἐξωτερικὴ πείρα ἢ ἴδια δὲν εἶναι μπορετὴ παρὰ μέσο εἰκόνας προηγουμένως στοχασμένης.

2. Ὁ Χῶρος εἶναι ἀναγκαῖα ἀπὸ τὰ πρῶτα εἰκόνα καὶ θεμέλιο μάλιστα κάθε ἐξωτερικῆς ἐνόρασης. Ἀδύνατο

νά φαντασθῆς ἀνύπαρχτο τὸ Χῶρο, ἂν καὶ πολὺ καλὰ στοχαῶσαι Χῶρο δίχως ἀντικείμενα μέσα του. Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ὅρος τοῦ μπορετοῦ τῶν φαινόμενων, κι ὄχι προσδιορισμὸς τους ἀνύπαρχτος δίχως τους· καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ πρὶν εἰκόνα ὅπου ἀναγκαστικὰ βασίζονται ὅλα τὰ φαινόμενα.

3. Ὁ Χῶρος δὲν εἶναι ἀσυνάρτητη, ἢ, ὅπως λέμε, γενικὴ ἔννοια τοῦ ρυθμοῦ τῶν πραγμάτων καθόλου, παρὰ εἶναι ἄδολη ἐνόραση. Γιατὶ, πρῶτα, ἓνα καὶ μόνον Χῶρο μᾶς εἶναι δυνατὸ νὰ φανταστοῦμε, κι ὅτα λέμε πολλοὺς ἐννοοῦμε μέρη ἐνὸς τοῦ ἴδιου κι ἀπαράλλαχτου Χώρου. Μήτε εἶναι δυνατὸ αὐτὰ τὰ μέρη νὰ ἔρθουν πρὶν τὸν ἓνα παντοσκεπᾶστη Χῶρο, πὲς σὰν κομμάτια του ἀπ' ὅπου γίνεται τὸ σύνολο, παρὰ εἶναι μονάχα μέσα του στοχαῶσιμα. Ὁ Χῶρος εἶναι κατὰ βάθος ἓνας· ὁ πολλαπλασιασμὸς του, ὅσα κι ἢ γενικὴ ἔννοια χώρων καθόλου, πηγάζει ὁλότελα ἀπὸ περιορισμοὺς. Ὡς πρὸς τὸ Χῶρο λοιπὸν, ἀπὸ τὰ πρὶν ἐνόραση (ἀνεξάρτητα πείρας) εἶναι τὸ θεμέλιο κάθε ἐννοίας του. Ἔτσι καὶ κάθε γεωμετρικὸ ἀξίωμα, καθὼς, ἄς ποῦμε, « τὰ δυὸ ἀντάμα πλευρὰ τρίγωνου εἶναι μεγαλείτερα τοῦ τρίτου », ποτὲς δὲ βγαίνει ἀπὸ τίς γενικὲς ἐννοίες γραμμῆς καὶ τρίγωνου, παρ' ἀπὸ ἐνόραση, καὶ μάλιστα ἐνόραση ἀπὸ τὰ πρὶν μὲ ἀποδεικτικὴ βεβαιοσύνη.

4. Ὁ Χῶρος εἶναι εἰκόνα ἄπειρου δοσμένου μεγέθους. Δίχως ἄλλο, κάθε ἐννοια εἶναι στοχαστὴ ὡς εἰκόνα ποὺ βρῖσκεται μέσα σὲ ἄπειρο πλῆθος ἀπὸ διαφορετικὲς μπορετὲς εἰκόνες (ὡς κοινὸ χαρακτηριστικὸ τους), καὶ ποὺ λοιπὸν τίς σκεπάζει ὅλες καμμιά ὅμως ἐννοια, ὡς ἐννοια, δὲν εἶναι στοχαστὴ σὰ νὰ εἶχε ἢ ἴδια μέσα της ἄπειρο πλῆθος εἰκόνες. Ὡς τόσο ἔτσι τονὲ στοχαζόμεστε τὸ Χῶρο (γιατὶ ὅλα τὰ μέρη ἴσαμε τὸ ἄπειρο ὑπάρ-

χουνε σύγκαιρα). Λοιπόν ἡ ἀρχικὴ εἰκόνα Χώρου εἶναι ἐνόραση ἀπὸ τὰ πρὶν κι ὄχι ἔννοια.

Ἑπερβατικὸς σαφητισμὸς τῆς ἔννοιας τοῦ Χώρου.

Μὲ ὑπερβατικὸ σαφητισμὸ ἐννοοῦμε τὸ νὰ ξηγοῦμε κάποια ἔννοια ὡς ἀξίωμα ἀπ' ὅπου εἶναι θεωρήσιμο τὸ μπορετὸ ἄλλων συνθετικῶν γνωρισμῶν ἀπὸ τὰ πρὶν. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ μᾶς χρειάζεται 1) τέτοιοι γνωρισμοὶ νὰ πηγάζουν ἀληθινὰ ἀπὸ τὴ δοσμένη ἔννοια, καὶ 2) αὐτοὶ οἱ γνωρισμοὶ νὰ εἶναι μπορετοὶ μονάχα μὲ τὴν προϋπόθεση ὠρισμένου τρόπου, ξηγηματικοῦ αὐτῆς τῆς ἔννοιας.

Ἡ Γεωμετρία εἶναι ἐπιστήμη προσδιοριστικὴ — συνθετικὰ, κι ὡς τόσο ἀπὸ τὰ πρὶν — τῶν προσόντων τοῦ Χώρου. Τί πρέπει νὰ ἴναι λοιπὸν ἡ εἰκόνα τοῦ Χώρου ὥστε νὰ μπορῇ νὰ ὑπάρξῃ τέτοιος τοῦ γνωρισμὸς; Πρέπει ἀρχικὰ νὰ ἴναι ἐνορατικὴ, γιατί ἀδύνατο ἀπὸ ἀπλὴ ἔννοια νὰ βγάλῃς πρόταση πᾶν περὶ τὴν ἔννοια — πρᾶμα ὡς τόσο πὸν βλέπουμε στὴ Γεωμετρία. Ἡ ἐνόραση ὅμως αὐτὴ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀπὸ τὰ πρὶν, δηλαδὴ νὰ βρίσκεται μέσα μας προτοῦ νοηθῇ κάποιο ἀντικείμενο, ἄρα πρέπει νὰ εἶναι ἄδολη κι ὄχι ἐμπειρικὴ. Γιατὶ κάθε γεωμετρικὴ πρόταση εἶναι ἀποδεικτικὴ, δηλαδὴ ἀχώριστη ἀπὸ τὸ συνειδῶτο τῆς ἀναγκαιουσύννης της, ὅπως, ἂς ποῦμε, ἡ πρόταση « ὁ Χῶρος ἔχει μονάχα τρία μέτρα »· καὶ τέτοια πρόταση δὲ γίνεται νὰ εἶναι ἐμπειρικὸς συλλογισμὸς, μήτε ἐμπειρικοῦ συλλογισμοῦ συμπέρασμα.

Πῶς γίνεται λοιπὸν ἐξωτερικὴ ἐνόραση νὰ βρίσκεται μέσα στὸ νοῦ πρὶν ἀπὸ τὰ ἴδια τ' ἀντικείμενα, κ' ἡ ἔννοιά τους νὰ εἶναι μέσα της προσδιορισμένη ἀπὸ τὰ

πρὶν; Ὅλοφάνερα ὄχι ἀλλιῶς παρ' ἂν εἶναι ριζωμένη μέσα στὸ ὑποκείμενο, καὶ σὲ τίποτα ἄλλο, ὡς τυπικὴ τοῦ ἰδιωσύνη τοῦ νὰ ἐπιρραεάζεται ἀπὸ ἀντικείμενα κ' ἔτσι νὰ δέχεται ἄμεσῆ τους εἰκόνα, δηλαδὴ ἐνόραση, λοιπὸν ὡς τύπος καθόλου τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθησης. Μονάχα λοιπὸν ὅπως τὸ ξηγοῦμε μεῖς καταλαβαίνεις τὸ μπορετὸ τῆς Γεωμετρίας ὡς συνθετικῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὰ πρὶν. Κάθε ἄλλη ξήγηση ποὺ παραβλέπει τὸ μπορετὸ τέτοιας ἐπιστήμης, ἄσφαλτα μ' αὐτὸ τὸ σημάδι ξεχωρίζεται ἀπὸ τῆ δική μας, κι ἄς τῆς μοιάζει κάπως φαινομενικά.

Πορίσματα τῶν παραπάνω ἐννοιῶν.

α) Ὁ Χῶρος δὲν παρασταίνει ἰδιωσύνη πραγμάτων, μήτε μονάχων τοὺς μήτε στὴν ἀναφορά τους ἐνὸς πρὸς ἄλλο, δηλαδὴ δὲν παρασταίνει προσδιορισμὸ ἀχώριστο ἀπὸ τ' ἀντικείμενα αὐτὰ καθ'αυτὰ καὶ ποὺ θὰ τοὺς μείνη ἀκόμα κι ἂν ἀφαιρεθοῦν ὅλοι οἱ ὑποκειμενικοὶ ὄροι τῆς ἐνόρασης. Γιατὶ μήτε ἀπόλυτοι μήτε ἀναφορικοὶ προσδιορισμοὶ πραγμάτων δὲν εἶναι ἐνοράσιμοι πρὶν ὑπάρξουν τὰ πράγματα, λοιπὸν δὲν εἶναι ἐνοράσιμοι ἀπὸ τὰ πρὶν.

β) Ὁ Χῶρος δὲν εἶναι παρὰ τύπος κάθε φαινόμενου τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθησης· εἶναι δηλαδὴ ὑποκειμενικὸς ὅρος τῆς αἰσθητοσύνης μας ποὺ δίχως τοῦ ἐξωτερικῆς ἐνόρασης ἀδύνατο νὰ ὑπάρξῃ. Καὶ τώρα, ἅμα συλλογιστοῦμε πῶς τὸ δεχτικὸ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ νὰ ἐπιρραεάζεται ἀπὸ ἀντικείμενα ἔρχεται ἀναγκαστικὰ πρὶν κάθε ἐνόρασῆ τους, βλέπουμε πῶς γίνεται κι ὁ τύπος κάθε φαινόμενου εἶναι δοσμένος τοῦ νοῦ πρὶν κάθε ἐννοια, λοιπὸν δοσμένος ἀπὸ τὰ πρὶν, καὶ πῶς «ὡς ἀδολγὴ ἐνόραση προσδιοριστικὴ ὅλων τῶν ἀντικείμενων» μπο-

ρεῖ πρὶν ἀπὸ κάθε πείρα νὰ κλείνη μέσα του ἀρχές πού κυβερνοῦν τίς ἀναφορές τους.

Ἔτσι λοιπὸν ὡς ἄθρῳποι θεωρῶντας τα μονάχα γίνεται νὰ μιλοῦμε γιὰ Χῶρο, γι' ἀντικείμενα μὲ μέτρα κ.τ.λ. Ἀφαίρεσε τὸν ὑποκειμενικὸ ὄρο τὸν ἀπαραίτητο τοῦ νὰ δεχτοῦμε ἐξωτερικὴ ἐνόραση—δηλαδὴ ὅσο ἐμεῖς εἴμαστε ἐπιρρεασμένοι ἀπὸ τ' ἀντικείμενα—καὶ τότες τοῦ Χώρου ἢ εἰκόνα δὲ σημαίνει τίποτα. Γιατὶ αὐτὸ τὸ κατηγορούμενο ὡς ἐκεῖ μονάχα ταιριάζει στ' ἀντικείμενα, ὅσο μᾶς φανερώνεται ἐμᾶς, δηλαδὴ ὅσο εἶναι ἀντικείμενα τῆς αἰσθητοσύνης μας. Ὁ μόνιμος τύπος αὐτοῦ τοῦ δεχτικοῦ πού λέγεται αἰσθητοσύνη εἶναι ἀναγκαῖος ὄρος κάθε ἀναφορᾶς τῶν ἀντικείμενων ὅπως παρουσιάζονται ἐχτός μας· ἀφαίρεσέ τα, καὶ τότες μένει ἄδολη ἐνόραση μὲ τὸ ἔννομα Χῶρος. Ἐπειδὴ οἱ ὑποκειμενικοὶ ὄροι τῆς αἰσθητοσύνης μας δὲ γίνεται νὰ θεωρηθοῦν ὄροι τοῦ μπᾶρστου τῶν πραγμάτων παρὰ μονάχα τοῦ τρόπου πού ἐμᾶς μᾶς παρουσιάζονται, θὰ ποῦμε ἀληθινὰ πὼς ὁ Χῶρος ζῶνει κάθε πρᾶμα πού μᾶς παρουσιάζεται ἐξωτερικὰ, ὄχι ὅμως ὅλα τὰ πράματα αὐτὰ καθ'αυτὰ, εἴτε τὰ ἐνοράμε εἴτε ὄχι, εἴτε ἐμεῖς εἴτε ἄλλο ὑποκείμενο. Γιατὶ ἀδύνατο νὰ κρίνουμε ἐνόραση ἄλλων ὄντων λογικῶν, ἃ δηλαδὴ εἶναι ἀχώριστη ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἐκείνους ὄρους πού περιορίζουν τὴ δική μας καὶ πού τὸ κῦρός τους ἐμᾶς μᾶς εἶναι καθολικό. Ἄ σὲ ὑποκειμενικὴ ἔννοια προσθέσω περιορισμὸ συλλογισμοῦ, τότες ὁ συλλογισμὸς κερδίζει ἀπόλυτο κῦρος. Ἡ πρόταση «ὅλα τὰ πράματα εἶναι δίπλα μέσα στὸ Χῶρο» ἔχει κῦρος ἃ μοναχὰ τὴν πάρης μὲ τὸν περιορισμὸ πὼς εἶναι ἀντικείμενα τῆς αἰσθητῆς μας ἐνόρασης. Ἄν προσθέσω αὐτὸ τὸν περιορισμὸ στὴν ἔννοιά μου καὶ πῶ «ὅλα τὰ πράματα, ὡς ἐξωτερικὰ

φαινόμενα, βρίσκονται δίπλα μέσα στο Χώρο», τότες ὁ κανόνας μου κερδίζει καθολικὸν κι ἀπεριόριστο κύρος. Ἡ μελέτη μας λοιπὸν διδάσκει τὸ πραγματικὸν (δηλαδή τὸ ἀντικειμενικὸν) κύρος τοῦ Χώρου ὡς πρὸς ὅ,τι μᾶς παρουσιάζεται ἐξωτερικὰ ὡς ἀντικείμενο· διδάσκει ὅμως ἀντάμα καὶ τὸ ἰδεατὸ τοῦ Χώρου ὡς πρὸς τὰ πράγματα ὅταν ὁ λογισμὸς μας τὰ λογαριάζει αὐτὰ καθαυτὰ, δηλαδή ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ φυσικὰ τῆς αἰσθητοσύνης μας. Ὑποστηρίζουμε λοιπὸν τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικὰδα τοῦ Χώρου (ὡς πρὸς κάθε ἐξωτερικὴν πείρα ποῦ γίνεται), σύγκαιρα ὅμως καὶ τὸ ὑπερβατικὸν ἰδεατὸν του· δηλαδή λέμε πὼς ὁ Χώρος δὲν εἶναι τίποτα ἅμα βγάλης τὸν ὄρο τοῦ μπορετοῦ κάθε πείρας καὶ τὸν παραδεχτῆς ὡς κάτι ὅπου ἀπόλυτα βασιλεύει κάθε πρᾶμα αὐτὸ καθαυτὸ.

Ἐξὸν ὁ Χώρος, ἄλλη ὑποκειμενικὴ εἰκόνα ἀναφερμένη σὲ κάτι ἐξωτερικόν, καὶ τέτοια ποῦ νὰ τὴν πῆς ἀντικειμενικὴ ἀπὸ τὰ πρῶτα, δὲν ὑπάρχει. Γιατί ἀπὸ καμμιὰ τους δὲ βγαίνει συνθετικὴ πρόταση ἀπὸ τὰ πρῶτα ὅπως ἀπὸ τὴν ἐνόραση τοῦ Χώρου. Καὶ λοιπὸν, μιλῶντας σωστὰ, δὲν ἔχουμε δικὰ τους τίποτα ἰδεατὸν, ἀν καὶ μοιάζουμε μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Χώρου κατὰ τοῦτο, πὼς δηλαδή ἀνήκουνε στὴν ὑποκειμενικὴ μονάχα ἰδιωσύνη τῆς αἰσθητοσύνης, ὅπως, ἄς ποῦμε, τῆς ὄρασης, ἀκουῆς κι ἀφῆς, μὲ τὸ μέσο τῶν αἰσθημάτων χρωμάτων, ἤχων, ζέστας. Ὄντας ὅμως ὅλα αὐτὰ τίποτα ἄλλο παρὰ αἰσθήματα, δὲ μᾶς βοηθᾶνε μονάχα τους νὰ γνωρίσουμε κανένα ἀντικείμενο, καὶ μάλιστα νὰ τὸ γνωρίσουμε ἀπὸ τὰ πρῶτα.

Σκοπὸς τοῦ ὅ,τι εἶπαμε τωραδὰ δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ τὸ νὰ μὴ φανταστῆ κανεὶς πὼς τὸ ἰδεατὸ τοῦ Χώρου σαφηνίζεται μὲ παραδείγματα δλότελα λειψά, γιατί χρῶμα, οὐσία, καὶ τὰ τέτοια δὲν πρέπει ἀληθινὰ νὰ θεωρηθοῦν προσόντα τῶν πραγμάτων παρὰ ὑποκειμε-

νικῆς ἀλλαγῆς, πού ἴσως κιόλας εἶναι ἀλλοιώτικες κατὰ τὸν ἄνθρωπο. Γιατὶ ἐδῶ ἔτι ἀρχικὰ δὲν εἶναι παρ' ἀπλὸ φαινόμενο, ὅπως, ἄς ποῦμε, τραντάφυλλο, ἢ ἐμπειρικὴ διάνοια τὸ λογαριάζει αὐτὸ καθαυτὸ ὡς πρᾶμα, ἐνῶ ὡς πρὸς τὸ χρῶμά του ἴσως φαίνεται ἀλλοιώτικο σ' ἄλλα μάτια. Ἰσα ἴσα ἢ ὑπερβατικὴ ἔννοια κάθε φαινόμενου μέσα στὸ Χῶρο εἶναι κριτικὸ σημάδι πὼς μήτε ἀπ' ὅσα βλέπουμε μέσα στὸ Χῶρο τίποτα δὲν εἶναι αὐτὸ καθαυτὸ πρᾶμα, μήτε εἶναι ὁ Χῶρος τύπος τῶν πραγμάτων πού τοὺς ἀνήκει σ' αὐτὰ καθαυτά, παρὰ πὼς τ' ἀντικείμενα αὐτὰ καθαυτὰ δὲ μᾶς εἶναι ὀλίγετα γνωστὰ, καὶ πὼς ὅσα λέμε ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ μοναχὰ εἰκόνες τῆς αἰσθητοσύνης, πού τύπος τοὺς εἶναι ὁ Χῶρος καὶ πού τ' ἀληθινὸ τοὺς ἀνταπόκρισμα, δηλαδὴ τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ καθαυτὸ, μήτε μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τῆς εἰκόνος ἐκείνης, μήτε γνωρίσιμο, καὶ πού μάλιστα μήτε φαντίζει ἢ καθημερινή μας πείρα νὰ τὸ μάθῃ.

ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κ Α Ι Ρ Ο Σ

Μεταφυσικὸς σαφηνισμὸς τῆς ἔννοιας τοῦ Καιροῦ.

1. Ὁ Καιρὸς δὲν εἶναι ἐμπειρικὴ ἔννοια πού βγαίνει ἀπὸ πείρα, γιατί μήτε συνύπαρξη εἶναι νοητὴ μήτε διαδοχῇ, ἀν ἡ εἰκόνα τοῦ Καιροῦ δὲ μᾶς εἶναι δοσμένη ἀπὸ τὰ πρῖν. Μονάχα ἀν παραδεχτῆς τέτοια εἰκόνα

ἀπὸ τὰ πρὶν δοσμένη, μπορεῖς καὶ φαντάζεσαι πὼς κάτι τυχαίνει σύγκαιρα ἢ διαδοχικά.

2. Ὁ Καιρὸς εἶναι ἀναγκαῖα εἰκόνα ὅπου βασίλειται κάθε ἐνόραση. Ἄδύνατο ν' ἀφαιρεθῆ ὁ Καιρὸς ἀπὸ τὰ φαινόμενα καθόλου, ἂν κ' εὐκόλα ἀφαιρεῖς τὰ φαινόμενα ἀπὸ τὸν Καιρό. Λοιπὸν ὁ Καιρὸς εἶναι ἀπὸ τὰ πρὶν δοσμένος. Μὲ Καιρὸ μοναχὰ εἶναι μπορετὴ τῶν φαινόμενων ἢ πραγματικάδα. Ὅλα τὰ φαινόμενα γίνεται ν' ἀφανιστοῦν, ὁ Καιρὸς ὅμως ὁ ἴδιος (ὡς γενικὸς ὅρος τοῦ μπορετοῦ τους) δὲν καταστρέφεται.

3. Σ' αὐτὴν τὴν ἀπὸ τὰ πρὶν ἀναγκαιουσὴν τοῦ Καιροῦ βασίλειται καὶ τὸ πὼς εἶναι μπορετὲς ἀποδειχτικὲς ἀρχὲς τῶν ἀναφορῶν τοῦ Καιροῦ, ἢ χρονικὰ ἀξιώματα καθόλου. Παράδειγμα ὁ Καιρὸς ἔχει μονάχα ἓνα μέτρο, ἢ, διαφορετικοὶ Καιροὶ δὲν εἶναι σύγκαιροι παρὰ διαδοχικοὶ (ὅπως διαφορετικοὶ Χῶροι δὲν εἶναι παρὰ διαδοχικοὶ παρὰ σύγκαιροι). Τέτοιαι ἀρχὲς δὲ βγαίνουν ἀπὸ τὴν πείρα, γιατί ἡ πείρα μήτε δίνει σωστὴ καθολικάδα μήτε ἀποδειχτικὴ βεβαιουσὴν. Τὸ πολὺ πολὺ νὰ πῆς « ἔτσι μᾶς διδάσκει ἡ πείρα », ὄχι ὅμως « ἔτσι πρέπει νὰ εἶναι ». Αὐτὲς οἱ ἀρχὲς ἔχουν κύρος ὡς κανόνες ποὺ δίχως τους δὲ γίνεται μήτε πείρα μᾶς διδάσκουν πρὶν ἀπὸ τὴν πείρα κι ὄχι μὲ τὸ μέσο της.

4. Ὁ Καιρὸς δὲν εἶναι ἀσυνάρτητη, ἢ, ὅπως τὴ λένε, γενικὴ ἔννοια, παρ' ἄδολος τύπος αἰσθητῆς ἐνόρασης. Διαφορετικοὶ Καιροὶ δὲν εἶναι παρὰ μέρη ἐνὸς τοῦ ἴδιου πάντα Καιροῦ. Τὴν εἰκόνα ὅμως ποὺ μᾶς τὴν προξενεῖ ἓνα μοναχὸ ἀντικείμενο τὴ λέμε ἐνόραση. Καὶ τὸ ἀξίωμα ἀκόμα πὼς διαφορετικοὶ Καιροὶ δὲ συνυπάρχουν δὲ βγαίνει ἀπὸ γενικὴ ἔννοια. Τέτοιο ἀξίωμα εἶναι συνθετικὸ καὶ δὲν πηγάζει ἀπὸ ἔννοιαις μονάχα.

Βρίσκεται λοιπὸν ἄμεσα μέσα στὴν ἐνόραση καὶ στὴν εἰκόνα τοῦ Καιροῦ.

5. Πὼς ὁ Καιρὸς εἶναι ἄπειρος δὲ σημαίνει ἄλλο παρὰ πὼς ὠρισμένο χρονικὸ ποσὸ δὲ γίνεται ἄλλιως παρὰ μὲ περιορισμοὺς ἑνὸς καὶ μοναχοῦ Καιροῦ, θεμέλιου ὄλων τῶν Καιρῶν. Ἄρα ἡ ἀρχικὴ εἰκόνα Καιροῦ πρέπει νὰ μᾶς δόθηκε ὡς ἀπεριόριστη. Ὅταν ὅμως τὰ μέρη τὰ ἴδια κάποιου ἀντικείμενου, ὅπως καὶ κάθε του ποσὸ, δὲν τὰ φανταζόμαστε ἄλλιως προσδιορισμένα παρὰ περιορίζοντας τὸ ὄλο, τότες ἀδύνατο ἢ ὀλικὴ εἰκόνα νὰ δόθηκε μέσο ἔννοιας (γιατὶ τῆς ἔννοιας οἱ μερικὲς εἰκόνες ἔρχονται πρῶτα), παρὰ πρέπει νὰ βασίζεται σὲ ἄμεση ἐνόραση.

Ἐπεμβατικὸς σαφηνισμὸς τῆς ἔννοιας τοῦ Καιροῦ.

Ἄς εἶναι ὁ ἀναγνώστης ὅσα εἶπα παραπάνω, ὅπου, κοντολογῶντας, ὅ,τι εἶναι κυριαρχικὰ ὑπερβατικὸ τὸ καταχώρισα στὸ κεφάλαιο τοῦ Μεταφυσικοῦ Σαφηνισμοῦ. Ἐδῶ προσθέτω ἀκόμα πὼς ἡ ἔννοια ἀλλαγῆς, καὶ μαζί τῆς ἡ ἔννοια κίνησης (ὡς ἀλλαξοτοπιᾶς), δὲν εἶναι μπορετὴ παρὰ μὲ τὸ μέσο εἰκόνας Καιροῦ, καὶ μονάχα ἐντὸς τῆς, καὶ πὼς ἂν αὐτὴ ἡ εἰκόνα δὲν εἶταν ἐνορατικὴ (ἐσωτερικὴ) ἀπὸ τὰ πρῶν, καμμιά ἔννοια, πὲς ὅποια θέλεις, δὲ θὰ μᾶς ξηγοῦσε πὼς γίνεται νὰ ὑπάρχη ἀλλαγὴ, δηλαδὴ ὁ δεσμὸς δύο ἀντιφατικῶν κατηγορούμενων σ' ἓνα καὶ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο (τὸ νὰ βρίσκεται, ἄς ποῦμε, καὶ τὸ νὰ μὴ βρίσκεται σ' ἓναν καὶ τὸν ἴδιο τόπο τὸ ἴδιο κι ἀπαράλλαχτο πρᾶμα). Μονάχα μέσα στὸν Καιρὸ γίνεται νὰ δοῦμε καὶ τοὺς δυὸ αὐτοὺς ἀντιφατικοὺς προσδιορισμοὺς στὸ ἴδιο πρᾶμα, δηλαδὴ διαδοχικά. Λοιπὸν ἡ ἔννοια τοῦ Καιροῦ ξηγᾷ τὸ κατορ-

θωτὸ ὄσων συνθετικῶν γνωρισμῶν ἀπὸ τὰ πρὶν παρουσιάζει ἡ γενικὴ κινητολογία ἢ τόσο πλούσια σὲ τέτοιους γνωρισμούς.

Πορίσματα τῶν παραπάνω ἐννοιῶν.

α) Ὁ Καιρὸς δὲν εἶναι κάτι ἰδιοῦπαρχτο ἢ ἐνῦπαρχτο στὰ πράγματα ὡς προσδιορισμὸς ἀντικειμενικὸς, κάτι δηλαδὴ ποὺ μένει ἀφοῦ ἀφαιρεθῆῖ κάθε ὑποκειμενικὸς ὄρος ἐνόρασῆς τους. Γιατὶ ἂν τὸ πρῶτο, τότες καταντᾶ σὲ κάτι ποὺ δὲχῶς νὰ εἶναι πραγματικὸ ἀντικείμενο εἶναι ὡς τόσο πραγματικὸ. Ἄν τὸ δεῦτερο, τότες ἀδύνατο, ὄντας προσδιορισμὸς ἢ ρυθμὸς στὰ πράγματα τὰ ἴδια, νὰ ἔρχεται πρὶν τ' ἀντικείμενα ὡς ὄρος τους καὶ νὰ γνωρίζεται κ' ἐνοράται ἀπὸ τὰ πρὶν μὲ τὸ μέσο συνθετικῶν ἀξιωματίων. Ὡς τόσο γίνεται τοῦτο ἀξιόλογα ἂν ὁ Καιρὸς δὲν εἶναι παρὰ ὑποκειμενικὸς ὄρος τοῦ νὰ γεννηθῆῖ μέσα μας ἐνόραση. Γιατὶ τότες μπορεῖ αὐτὸς ὁ τύπος ἐσωτερικῆς ἐνόρασῆς νὰ εἰκονιστῆῖ πρὶν τ' ἀντικείμενα, ἄρα ἀπὸ τὰ πρὶν.

β) Ὁ Καιρὸς δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τύπος τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθησῆς, δηλαδὴ τῆς ἐνόρασῆς τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς μας κατάστασης. Γιατὶ δὲν μπορεῖ ὁ Καιρὸς νὰ εἶναι προσδιορισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν φαινόμενων· δὲν ἀναφέρεται μήτε σὲ μορφή μήτε σὲ θέση, κ.τ.λ. Προσδιορίζει τὴ συναρμολογῆῖ τῶν εἰκόνων στὴν ἐσωτερικὴ μας κατάσταση. Κ' ἴσα ἴσα ἐπειδὴ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἐνόραση δὲ μᾶς προμηθεύει καμμιά μορφή, πασκίζουμε τὸ ἄδειο αὐτὸ νὰ τὸ γιομίσουμε μὲ ἀναλογίες, καὶ τὸ χρονοπάτι τὸ φανταζόμαστε ξακολουθητικὴ ὡς τὸ ἄπειρο γραμμῆῖ ὅπου τὸ πολύμορφο εἶναι σειρὰ μ' ἓνα μοναχὸ μέτρο, κι ἀπὸ τῆς γραμμῆς αὐτῆς

τὰ προσόντα κάνουμε συμπερασμοὺς ὡς πρὸς ὅλα τὰ προσόντα τοῦ Καιροῦ, μὲ μιὰ ἐξαίρεση, δηλαδὴ πὼς τὰ μέρη τῆς γραμμῆς εἶναι σύγκαιρα, ἐνῶ τοῦ Καιροῦ εἶναι διαδοχικά. Ἐδῶ γίνεται κίβλας ἑξάστερο πὼς κ' ἢ ἴδια ἢ εἰκόνα τοῦ Καιροῦ εἶναι ἐνόραση, γιατί κάθε του συναρμολογῆ εἶναι παραστήσιμη μ' ἐξωτερικὴ ἐνόραση.

γ) Ὁ Καιρὸς εἶναι ὁ ἀπὸ τὰ πρῶν τύπος ὅποιου θέλεις φαινόμενου. Ὁ Χῶρος, ὄντας ἄδολος τύπος κάθε ἐξωτερικῆς ἐνόρασης, ὡς ἀπὸ τὰ πρῶν ὅρος περιορίζεται σ' ἐξωτερικὰ μονάχα φαινόμενα. Ἀντίθετα ὅμως ὅλες οἱ εἰκόνας, εἴτε ἐξωτερικὰ πράγματα ἔχουν ἀντικείμενά τους εἴτε ὄχι, ὄντας προσδιορισμοὶ τοῦ νοῦ εἶναι αὐτὲς καθαυτὲς τῆς ἐσωτερικῆς μας κατάστασης· κ' ἐπειδὴ ἡ ἐσωτερικὴ μας κατάσταση καταλογίζεται στοὺς τυπικοὺς ὅρους τῆς ἐσωτερικῆς ἐνόρασης, ἄρα τοῦ Καιροῦ, γιὰ τοῦτο ὁ Καιρὸς εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶν ὅρος κάθε φαινομένου ἀνεξάρτητα, καὶ λοιπὸν ἄμεσος ὅρος τῶν ἐσωτερικῶν φαινόμενων (τῆς ψυχῆς μας), κ' ἔτσι μάλιστα ἔμμεσα καὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Ἄν μπορῶ νὰ πῶ ἀπὸ τὰ πρῶν πὼς κάθε ἐξωτερικὸ φαινόμενο εἶναι μέσα σὲ Χῶρο κι ἀπὸ τὰ πρῶν προσδιορισμένο σύμφωνα μὲ τὶς ἀναφορὰς τοῦ Χώρου, τότες, κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐσωτερικῆς αἴσθησης, μπορῶ καὶ νὰ πῶ καθόλου πὼς κάθε ἀνεξάρτητα φαινόμενο, δηλαδὴ κάθε ἀντικείμενο τῆς αἴσθησης, εἶναι μέσα σὲ Καιρὸ καὶ βρίσκεται ἀναγκαστικὰ σὲ χρονικὴ συναρμολογῆ.

Ἄν παραιτήσουμε τὸ δικό μας τρόπο τοῦ νὰ ἐνορᾶμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἐσωτερικὰ καὶ τοῦ νὰ περιλαβαίνουμε μὲ τὸ μέσο αὐτῆς τῆς ἐνόρασης μέσα στὸ εἰκονιστικὸ μας κάθε ἐξωτερικὴ ἐνόραση, ἂν ἄρα πάρουμε τ' ἀντικείμενα ὅπως εἶναι καὶ βρίσκονται, τότες ὁ Καιρὸς δὲν εἶναι τίποτα. Ὁ Καιρὸς ἔχει κῦρος ὡς

πρὸς τὰ φαινόμενα μονάχα, γιατί κι αὐτὰ τὰ ἴδια εἶναι δὲ πράματα ποὺ δεχόμεστε ὡς αἰσθητικά μας ἀντικείμενα. Παύει ὅμως ὁ ἀντικειμενισμὸς του ἂν ἀφαιρέσης τὸν αἰσθητικὸν χαραχτήρα κάθε μας ἐνόρασης, ἄρα τὸ δικό μας τὸν τρόπο εἰκονισμοῦ, κι ἂ μιλεῖς γιὰ πράματα στὸ γενικό. Ὁ Καιρὸς λοιπὸν δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ὑποκειμενικὸς ὅρος τῆς δικῆς μας (ἀνθρώπινης) ἐνόρασης (ποὺ πάντα εἶναι αἰσθητῆ, ὅσο δηλαδὴ τ' ἀντικείμενα ἐπιρρεάζουν ἐμᾶς). αὐτὸς καθ'αυτὸς, χῶρια ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο, δὲν εἶναι τίποτα. Κι ὡς τόσο, ὡς πρὸς ὅλα τὰ φαινόμενα, ἄρα ὡς πρὸς ὅλα τὰ πράματα ποὺ μᾶς παρουσιάζει ἡ πείρα, ὁ Καιρὸς εἶναι ἀναγκαστικὰ ἀντικειμενικός. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ ὅλα τὰ πράματα εἶναι μέσα σὲ Καιρὸ, γιατί ἀπὸ τῆ γενικῆ ἐννοια πρᾶμα λείπει κάθε εἶδος ἐνόραση, ἐνῶ ἐνόραση εἶναι ὁ καθ'αυτὸ ὅρος του νὰ πηγαίνει ὁ Καιρὸς στὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. Ἄν τώρα προστεθῆ αὐτὸς ὁ ὅρος στὴν ἐννοια καὶ πῆς πῶς ὅλα τὰ πράματα ὡς φαινόμενα (ὡς ἀντικείμενα αἰσθητῆς ἐνόρασης) εἶναι μέσα σὲ Καιρὸ, τότες τὸ αξίωμα ἐκεῖνο ἔχει ὅλο τὸ ἀντικειμενικό του κῦρος κι ἀπὸ τὰ πρὶν καθολικάδα.

Ὅτι ὑποστηρίζουμε λοιπὸν εἶναι ἡ ἐμπειρικῆ πραγματικάδα τοῦ Καιροῦ, δηλαδὴ τὸ ἀντικειμενικό του κῦρος ὡς πρὸς ὅσα ἀντικείμενα κι ἂν παρουσιάζονται στὴν αἴσθησή μας. Κ' ἐπειδὴ ἡ ἐνόρασή μας εἶναι πάντα αἰσθητῆ, ἀδύνατο νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ποτές ἡ πείρα ἀντικείμενο ἀνεξάρτητο ἀπὸ χρονικὸ ὄρο. Κι ἀντίθετα δὲν παραδεχόμεστε τοῦ Καιροῦ καμμιά ἀπόλυτη πραγματικάδα, δὲν παραδεχόμεστε δηλαδὴ πῶς αὐτὸς καθ'αυτὸς, δίχως νὰ λογαριάσουμε τὸν τύπο τῆς αἰσθητῆς μας κατάστασης, εἶναι ὄρος ἢ προσόντο ἐνύπαρχτο στὰ πράματα, γιατί ἀδύνατο κανένα προσόντο τῶν πραγμά-

των αὐτῶν καθαρῶν νὰ μᾶς δοθῇ ποτὲς μὲ τὸ μέσο τῆς αἰσθησης. Αὐτὸ δὰ κάνει τὸ ὑπερβατικὰ ἰδεατὸ τοῦ Καιροῦ, ποῦ δὲν εἶναι τίποτα ἃ λείφουν οἱ ὑποκειμενικοὶ ὄροι τῆς αἰσθητῆς μας ἐνόρασης, καὶ μῆτε ὡς αὐτοῦπαρχτος μῆτε ὡς ἐνύπαρχτος δὲν εἶναι καταλογίσιμος στ' ἀντικείμενα αὐτὰ καθαρὰ (ἀποσπασμένα ἀπὸ τὴν ἐνόρασή μας). Δὲν πρέπει ὅμως αὐτὸ τὸ ἰδεατὸ τοῦ Καιροῦ, ὅπως μῆτε τοῦ Χώρου, νὰ τὸ ἀνακατώνουμε μὲ τίς αἰσθηματικές μας ἀπάτες, γιατί, ὡς πρὸς αὐτὲς, τὸ φαινόμενο μὲ τ' ἀχώριστά του κατηγορούμενα τὸ ὑποθέτουμε μὲ ἀντικειμενικὴ πραγματικάδα, ἐνῶ ἐδῶ ὀλότελα τοῦ λείπει, ἐξὸν ὡς ὅσο μοναχὰ εἶναι ἐμπειρικὴ κι ὄχι ἀλλιῶς, δηλαδή ὡς ὅσο τὸ ἀντικείμενο τὸ θεωρεῖ φαινόμενο μονάχα. Ὡς πρὸς αὐτὸ δὲς ὅσα εἶπαμε παραπάνω στὸ Πρῶτο Μέρα (Χῶρος).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ *Σηγηματικά*

ΑΘΗΝΩΝ

Αὐτὴ μου τῇ θεωρία ποῦ ἀναγνωρίζει τοῦ Καιροῦ ἐμπειρικὴ πραγματικάδα, ποῦ ὅμως δὲν τοῦ τὴν παραδέχεται ἀπόλυτη κ' ὑπερβατικὴ, μοῦ τὴν πολεμοῦν ἀθρῶποι σοφοὶ τόσο ὁμόφωνα, ποῦ συμπεραίνω φυσικὰ θὰ τὴν πολεμήσῃ καὶ κάθε ἄθρῳπος ἀσυνείθιστος σὲ τέτοιες μελέτες. Τὸ ἐπιχειρήμά τους εἶναι τοῦτο. Κάθε ἀλλαγὴ, λένε, εἶναι πραγματικὴ (καὶ τὸ ἀποδείχνει ἡ ἀλλαγὴ τῶν εἰκόνων μας τῶν ἰδίων, ἀκόμα κι ἃ δὲν παραδεχτῆς μῆτε ἐξωτερικὰ φαινόμενα μῆτε ἀλλαγές τους). Ἀλλαγές ὅμως γίνονται μονάχα σὲ Καιρὸ· ἄρα ὁ Καιρὸς εἶναι κάτι πραγματικὸ. Εὐκόλα ἀπαντῶ. Παραδέχομαι, ἄς εἶναι, τὸ ἐπιχειρήμά τους. Ὁ Καιρὸς δὲχῶς ἄλλο εἶναι κάτι πραγματικὸ. Εἶναι δηλαδή ὁ πραγματικὸς τύπος τῆς ἐσωτερικῆς μας ἐνόρασης. Λοιπὸν εἶναι ὑποκειμενικὰ πραγματικὸς ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν πείρα

δηλαδή τὴν εἰκόνα τοῦ Καιροῦ καὶ τῶν δικῶνε μου προσδιορισμῶν μέσα σὲ Καιρὸ τὴν ἔχω ἀληθινά. Πρέπει νὰ θεωρηθῆῖ λοιπὸν ὁ Καιρὸς πραγματικὸς ὄχι ὡς ἀντικείμενο παρὰ ὡς εἰκονισμὸς τοῦ ἐγὼ τοῦ ἴδιου ὡς ἀντικείμενου. Ἄν ὅμως ἢ ἐγὼ ὁ ἴδιος ἢ ἄλλο ὄντο μὲ θεωροῦσε δίχως αὐτὸ τὸν ὄρο τῆς αἰσθητοσύνης, τότες ἴσα ἴσα αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ προσδιορισμοί, πὸν τῶρα τοὺς φανταζόμαστε ἀλλαγές, θὰ μᾶς ἔδιναν εἶδος γνωρισμὸ ὅπου ἢ εἰκόνα τοῦ Καιροῦ, ἄρα καὶ τῆς ἀλλαγῆς, δὲ θὰ παρουσιάζουνταν ὀλότελα. Μένει λοιπὸν ἢ ἐμπειρικὴ του πραγματικάδα ὡς ὄρος κάθε μας πείρας, ἐνῶ ἀπόλυτη πραγματικάδα Καιροῦ, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε, εἶναι ἀπαράδεχτη. Ὁ Καιρὸς δὲν εἶναι παρὰ ὁ τύπος τῆς ἐσωτερικῆς μας ἐνόρασης¹. Ἀφαίρεσέ του τὸ δικό μας τὸν ὄρο τῆς αἰσθητοσύνης, καὶ πάει, ἢ ἔννοια τοῦ Καιροῦ γίνεται ἄφαντη, γιατί δὲ προέχεται στ' ἀντικείμενα τὰ ἴδια παρὰ στὰ ὑποκείμενα πὸν τὰ θεωρεῖ.

Ὁ λόγος ὅμως αὐτῆς τῆς τόσο ὁμόφωνης ἀντιλογίας πὸν γίνεται κι ἀπὸ ἀθρώπους μὲ δίχως κανένα καθαρὸ ἐπιχείρημα νὰ πολεμήσουν τὴ θεωρία τῆς ἰδεατοσύνης τοῦ Χώρου, εἶναι αὐτός. Ἐλπίδα δὲν εἶχανε τὴν ἀπόλυτη ὑπαρξῆ τοῦ Χώρου νὰ τὴν ξαστερώσουν ἀποδειχτικά, γιατί τοὺς ἀντιστέκει ἢ θεωρία τοῦ ἰδεατισμοῦ πὸν διδάσκει πὸς ἢ πραγματικάδα ἐξωτερικῶν ἀντικείμενων δὲ σηκώνει σφιχτὴ ἀπόδειξη, ἐνῶ ἀντίθετα τὴν πραγματικάδα τοῦ ἀντικείμενου τῆς ἐσωτερικῆς μας αἰσθησης (ἐμένα τοῦ ἴδιου καὶ τῆς κατάστασῆς

¹ Μπορῶ βέβαια νὰ πῶ πὸς οἱ εἰκόνες μου εἶναι διαδοχικῆς· αὐτὸ ὅμως σημαίνει μονάχα πὸς τις νοιώθω σὲ χρονοσειρά, δηλαδή σύμφωνα μὲ τὸν τύπο τῆς ἐσωτερικῆς μου αἰσθησης. Ὁ Καιρὸς αὐτὸς καθαντὸς δὲν εἶναι λοιπὸν τίποτα, μήτε εἶναι προσδιορισμὸς ἀντικειμενικὰ ἐνῦπαρχτος μέσα στὰ πράματα.

μου) ἄμεσα μᾶς τῇ φανερώνει τὸ συνειδότο. Τὰ πρῶτα ἴσως δὲν εἶναι παρὰ φαινομενικὰ, ἐνῶ τὸ δεύτερο, ὅπως νομίζουσι, εἶναι ἀναντίλεχτα κάτι πραγματικό. Δὲ στοχάστηκαν ὅμως πῶς καὶ τὰ δυὸ, δίχως νὰ τοὺς ἀρνηθῆς πραγματικάδα ὡς εἰκόνες, καταλέγονται μονάχα στὸ γένος φαινόμενο πού πάντα ἔχει δυὸ μεριές, τῇ μιᾷ ὅταν τ' ἀντικείμενο τὸ θωρεῖς αὐτὸ καθαυτὸ (ἀνεξάρτητα τοῦ τρόπου πού τὸ ἐνοράμε, πού τότες τὰ φυσικά του ἴσα ἴσα γι αὐτὸ μένουσι πάντα προβληματικά), καὶ τῇ ἄλλῃ ὅτα λογαριάζεις τὸν τύπο πού ἐνοράμε τ' ἀντικείμενο, τύπο πού δὲν πρέπει νὰ ζητηθῆ μέσα στὸ ἀντικείμενο τὸ ἴδιο παρὰ μέσα στὸ ὑποκείμενο πού τὸ παρατηρεῖ, ἂν κι ἀληθινὰ κι ἀναγκαστικὰ ὡς φαινόμενο ἀνήκει στὸ ἀντικείμενο.

Ἔτσι λοιπὸν Καιρὸς καὶ Χῶρος εἶναι δυὸ πηγές γνωρισμοῦ ἀπὸ ἅπυ μπόρεις νὰ βγάλῃς ἀπὸ τὰ πρὶν πολλοὺς συνθετικοὺς γνωρισμοὺς. Ὡς πρὸς τοὺς γνωρισμοὺς τοῦ Χῶρου καὶ τίς ἀναφορὰς τοῦ λαμπρὸ παράδειγμα μᾶς δίνουν τὰ Μαθηματικά. Μὲ τὸ νὰ εἶναι δηλαδὴ ὁ Καιρὸς κι ὁ Χῶρος δυὸ ἀδολοὶ τύποι κάθε αἰσθητῆς ἐνόρασης, εἶναι μπορετὰ συνθετικὰ ἀπὸ τὰ πρὶν ἀξιώματα. Αὐτὲς ὅμως οἱ πηγές γνωρισμῶν ἀπὸ τὰ πρὶν μὴ ὄντας παρὰ ὅροι τῆς αἰσθητοσύνης μας, προσδιορίζουσι οἱ ἴδιες τὰ ὅριά τους, γιὰτὶ δὲν ἀναφέρονται σ' ἀντικείμενα παρὰ ὡς ὅσο τὰ θεωροῦμε ὡς φαινόμενα καὶ δὲν παρασταίνουσι πράγματα αὐτὰ καθαυτὰ. Ὡς ἐκεῖ μονάχα πηγαίνει τὸ κύρὸς τους· παρέχει δὲ σηκώνουσι ἀντικειμενικὴ ἐφαρμογὴ. Ἐπειτα ἡ πραγματικάδα αὐτῇ τοῦ Χῶρου καὶ Καιροῦ δὲν ἀγγίζει τὸ ἀξιόπιστο τοῦ ἐμπειρικοῦ μας γνωρισμοῦ, γιὰτὶ τὸ ἴδιο μᾶς εἶναι βέβαιος εἴτε αὐτοὶ οἱ τύποι ἀναγκαστικὰ ἐνυπάρχουσι στὰ πράγματα αὐτὰ καθαυτὰ εἴτε σὲ μόνῃ τῇ

ἐνόρασή μας αὐτῶν τῶνπραμάτων. ἴσα ἴσα ὅμως ὅσοι ἐπιμένουνε στὴν ἀπόλυτηπραματικάδα τοῦ Καιροῦ καὶ Χώρου, εἴτε ὡς αὐτοῦπαρχτα εἴτε ὡς ἐνύπαρχτα, δὲν μποροῦν παρὰ ν' ἀντιφωνήσουνε μὲ τις ἀρχές τῆς ἴδιας τῆς πείρας. Γιατὶ, ἂν παραδεχτοῦν τὸν Καιρὸ καὶ Χῶρο αὐτοῦπαρχτα (ὅπως οἱ περισσότεροι Μαθηματικοὶ φιλοσόφοι), τότες πρέπει νὰ παραδεχτοῦνε δυὸ μηδενικά αἰώνια, ἄπειρα κι αὐτοῦπαρχτα (τὸ Χῶρο καὶ Καιρὸ) ποῦ, καὶ μὴ ὄντας τίποταπραματικό, ὑπάρχουνε μονάχα ἔτσι γιὰ νὰ σκεπάζουν ὅ,τιπραματικό ὑπάρχει. Ἄν παραδεχτοῦν τὸ δεύτερο (ὅπως μερικοὶ Μεταφυσικοὶ φιλοσόφοι) καὶ θεωρήσουν τὸ Χῶρο καὶ Καιρὸ ὡς ἀναφορὲς φαινόμενων, σύγκαιρες ἢ διαδοχικὲς, χωρισμένες ἀπὸ πείρα, ἂν καὶ εἰκονισμένες θολὰ σ' αὐτὴ τῇ χωρισμένη τους μορφή, ἀναγκάζονται ν' ἀρνηθοῦν τὸ κύρος τῶν ἀπὸ τὰ πρὶν Μαθηματικῶν ὡς πρὸς τὰπραματικά ἀντικείμενα (ὡς ποῦμε μέσα σὸ Χῶρο), ἢ τουλάχιστο τὴν ἀποδεικτικὴ τους βεβαιότην, ἀφοῦ αὐτὴ δὲ γίνεται ἀπὸ τὰ ὕστερα κι ἀφοῦ ἢ ἀπὸ τὰ πρὶν ἐννοια Χώρου καὶ Καιροῦ δὲν εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη τους, παρὰ πλάσματα τῆς φαντασίας μας. Ἡ πηγὴ τους, μᾶς λένε, πρέπει ἀληθινὰ νὰ ζητηθῇ στὴν πείρα, κ' ἢ φαντασία μας μὲ τις χωρισμένες ἀπὸ πείρα ἀναφορὲς πλάθει τάχα κάτι ποῦ, ἂν καὶ παρουσιάζει τὸ γενικὸ χαραχτήρα αὐτῶν τῶν ἀναφορῶν, ἀδύνατο ὅμως νὰ σταθῇ δίχως τοὺς περιορισμοὺς ποῦ τοὺς ἔχει σφιχτοδέσει ἢ φύση. Οἱ πρῶτοι κερδίζουν τοῦτο, ποῦ τουλάχιστο ἀφίνουν ἀνοιχτὸ τὸν κύκλο τῶν φαινόμενων γιὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα· μόλις ὅμως ζητήσῃ ὁ νοῦς νὰ διαβῇ αὐτὸν τὸν κύκλο, εὐτὺς παραζαλλίζονται ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς ὅρους. Οἱ δεύτεροι δίχως ἄλλο ἔχουν τ' ὄφελος ποῦ οἱ εἰκόνες Καιρὸς καὶ Χῶρος δὲν τοὺς ἐμπο-

δίξουν όταν κρίνουν αντικείμενα όχι ως φαινόμενα, παρά μονάχα ὅπως τὰ θεωρεῖ ὁ νοῦς· δὲν μποροῦν ὅμως μήτε νὰ ξηγήσουν τὸ μπορετὸ ἀπὸ τὰ πρὶν μαθηματικοῦ γνωρισμοῦ (ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὴ γνώμη τους, ἀληθινὴ ἐνόραση ἀπὸ τὰ πρὶν μὲ ἀντικειμενικὸ κῦρος), μήτε νὰ ταιριάξουν ἀναγκαστικὰ τοὺς νόμους τῆς πείρας μὲ τὶς ἀπὸ τὰ πρὶν θεωρίες τῶν μαθηματικῶν. Μὲ τὴ δική μας θεωρία τοῦ ἀληθινοῦ χαραχτήρα αὐτῶν τῶν δυὸ ἀρχικῶν τύπων αἰσθητοσύνης νικοῦμε καὶ τὶς δυὸ αὐτὲς τὶς δυσκολίες.

Τέλος, τὸ πὼς ἡ Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ ἀδύνατο νὰ κλῆ μέσα της ἄλλα στοιχεῖα παρ' αὐτὰ τὰ δυὸ, Χῶρο καὶ Καιρὸ, εἶναι φανερὸ ἀπὸ τοῦτο, πὼς κάθε ἄλλη ἔννοια ποὺ ἀνήκει στὴν αἰσθητοσύνη, ἀκόμα κ' ἡ κινητικὴ ἐνέργεια ποὺ ἐνώνει καὶ τὰ δυὸ, υποθέτει πρῶτα κάτι ἐμπειρικόν. Γιατὶ ἡ κίνηση υποθέτει πρῶτα πὼς παρατηρήσαμε κάτι κινητό. Μέσα στὸ Χῶρο ὅμως, θεωρημένο ἀνεξάρτητα, δὲν ὑπάρχει τίποτα κινητό. "Ἄρα τὸ κινητὸ ἀναγκαστικὰ εἶναι κάτι ποὸ μονάχα ἡ πείρα τὸ βρίσκει μέσα στὸ χῶρο, καὶ λοιπὸν εἶναι ὄρος ἐμπειρικός. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἡ Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ δὲν μπορεῖ νὰ λογαριάσῃ τὴν ἔννοια τῆς ἀλλαγῆς ὡς δικό της ὄρο, ἀπὸ τὰ πρὶν δοσμένο, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Καιρὸς δὲν ἀλλάζει, παρά κάτι μέσα στὸν Καιρὸ. "Ἄρα γιὰ τὴν ἔννοια αὐτὴ χρειάζεται νὰ νοιώσουμε κάτι ὑπαρχτὸ, καθὼς καὶ τὴ διαδοχὴ τῶν προσδιορισμῶν του, ποὺ θὰ πῆ χρειάζεται πείρα.

Γενικὲς ἰδέες Ὑπερβατικῆς Αἰσθητικῆς.

1. Γιὰ ν' ἀποφύγουμε κάθε κακοξήγηση ἀνάγκη πρῶτα πρῶτα νὰ σαφηνίσουμε ὅσο γίνεται καθαρῶτερα

τί είναι κατά την ιδέα μας ριζικό φυσικό του αίσθητου γνωρισμοῦ.

Ὁ λόγος μας εἶτανε αὐτός. Ὅλη μας ἡ ἐνόραση δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ εἰκόνα φαινομένου· τὰ πράματα ποῦ ἐνοραῖμε δὲν εἶναι αὐτὰ καθαυτὰ ὅ,τι βλέπουμε, μήτε οἱ ἀναφορές τους αὐτὲς καθαυτὲς εἶναι τέτοιες ὅπως μᾶς φαίνονται ἐμᾶς, τόσο ποῦ, ἂν ἀφήσουμε ὄξω τὸ ὑποκείμενό μας ἢ τὸν ὑποκειμενικὸ αἰσθητό μας τύπο, κάθε ἰδιωσύνη, κάθε ἀναφορὰ ἀντικείμενου μέσα σὲ Χῶρο, ἀκόμα μάλιστα κι ὁ Χῶρος κι ὁ Καιρὸς, γίνονται ἄφρανα. Ἀδύνατο, λέμε, ὡς φαινόμενα νὰ ὑπάρχουν αὐτὰ καθαυτὰ, παρὰ μονάχα μέσα μας. Τί λογῆς ἀντικείμενα εἶναι αὐτὰ καθαυτὰ, χωρισμένα ἀπὸ τὸ δεχτικὸ τῆς αἰσθητοσύνης μας, μᾶς εἶναι ὀλότελα ἄγνωστο. Ἄλλο δὲ γνωρίζουμε παρὰ τὸν τρόπο μας τοῦ νὰ τὰ γνωθῶμε, τὸν τρόπο ὅμως εἰκό μας κι ὅχι ἀναγκαστικὰ κάθε ὄντου, ἂν καὶ δίχως ἄλλο κάθε ἀθρώπου. Ἄλλο τίποτα δὲ μᾶς νοιάζει. Χῶρος καὶ Καιρὸς εἶναι ἄδολοι τύποι τῆς ἐνόρασῆς μας, κ' ὕλικό τῆς εἶναι τὸ αἶσθημα. Μοναχὰ ἐκείνους τοὺς τύπους, Χῶρο καὶ Καιρὸ, γνωρίζουμε ἀπὸ τὰ πρὶν, δηλαδὴ πρὶν κάθεπραματικῆς ἐνόρασης, καὶ γιὰ τοῦτο δὲ ὀνομάζονται ἄδολη ἐνόραση, ἐνῶ αἶσθημα εἶναι ὅ,τι κάνει τὸ γνωρισμὸς μας καὶ λέγεται ἀπὸ τὰ ὕστερα, δηλαδὴ ἐμπειρικῆς ἐνόρασης. Ἐκείνοι οἱ τύποι ἐνυπάρχουνε στὴν αἰσθητοσύνη μας ἀναγκαστικὰ, ἄς εἶναι ὅ,τι θέλουν τὰ αἰσθηματά μας ποῦ μπορεῖ καὶ νὰ μὴ μοιάζουν ὀλότελα. Ἀκόμα κι ἂν κάμουμε τὴν ἐνόρασὶ μᾶς ὅσο γίνεται πιὸ ξάστερη, πάλι μήτε βῆμα δὲ θὰ ζυγώσουμε πιὸ κοντὰ στὰ φυσικὰ τῶν ἀντικείμενων αὐτῶν καθαυτῶν. Θὰ γνωρίσουμε δίχως ἄλλο πιὸ κατὰ βάθος τὸ δικό μας τρόπο ἐνόρασης, δηλαδὴ τὴν αἰσθητοσύνη μας, πάντα

ὅμως μὲ τοὺς ἀναπόφευγους ὅρους Χώρου καὶ Καιροῦ· τὸ τί ὅμως εἶναι τ' ἀντικείμενα αὐτὰ καθαυτὰ ποτὲς δὲ θὰ τὸ ξέρουμε μίῃτε καὶ μὲ τὸν πῶς σαφηνισμένο γνωρισμὸ τοῦ ὅ,τι μοναχὰ μᾶς εἶναι δοσμένο, δηλαδὴ τοῦ φαινόμενου.

Παραμορφώνεται ἄρα ἡ ἔννοια αἰσθητοσύνης καὶ φαινόμενου καὶ γίνεται ἀχρηστή κι ἄσκοπη ὅλη μας ἡ θεωρία ἂν παραδεχτοῦμε τὴ γνώμη (Δαίπνιτς καὶ Βόλφ) πὼς ὅλη ἡ αἰσθητοσύνη μας δὲν εἶναι ἀληθινὰ παρὰ μπερδεμένη εἰκόνα πραγμάτων μὲ μέσα τους ὅ,τι εἶναι δικό τους παίρνοντάς τα αὐτὰ καθαυτὰ, ἂν καὶ εἰκόνα φορτωμένη σημάδια καὶ μέρη εἰκόνων ποὺ δὲν τὰ ξεδιαλύνουμε συνειδητά. Ἡ διαφορὰ μπερδεμένης καὶ ξάστερης εἰκόνας εἶναι ὁλότελα λογικὴ καὶ δὲν ἀγγίζει τὴν οὐσία. "Ἐτσι, ἡ ἔννοια τοῦ Δίκιου, ὅπως τὴν ἔννοεῖ ὁ κοινὸς νοῦς, κλεῖ μέσα της σωστά σωστά ὅ,τι μπορεί νὰ τὴς βγάλῃ ἡ πῶς βαθιὰ φιλοσοφία, ἂν καὶ ὅπως καθημερινὰ συνειθίζουμε αὐτὴ τὴ λέξη δὲ νοιώθουμε πάντα πόσο πολύμορφες ἰδέες κλεῖ μέσα του αὐτὸς ὁ στοχασμὸς. Κανένας ὅμως δὲ θὰ πῆ γιὰ τοῦτο πὼς ἡ συνειθισμένη ἔννοια τοῦ Δίκιου εἶναι αἰσθηματικὴ μὲ μέσα της τίποτα ἄλλο παρὰ φαινόμενο, γιατί δὲ τὸ Δίκιο ἀδύνατο νὰ καταντήσῃ φαινόμενο, ὄντας τοῦ νοῦ ἔννοια καὶ παρασταίνοντας τὸ ἠθικὸ προσόντο ποὺ ἔχουν τὰ ἔργα αὐτὰ καθαυτὰ. Ἀντίθετα, ἡ εἰκόνα σωμάτου σ' ἐνόραση δὲν κλεῖ μέσα της τίποτα τοῦ ἀντικείμενου αὐτοῦ καθαυτοῦ, παρὰ μονάχα φαινόμενο ἀπὸ κάτι, μαζὶ μὲ τὸν τρόπο ποὺ μᾶς ἐπιρρεάζει. Τὸ δεχτικὸ αὐτὸ τοῦ γνωριστικοῦ μας λέγεται αἰσθητοσύνη, ποὺ, ἀκόμα κι ὡς κάτω στὸ βάθος του ἂν ξετάσῃς τὸ φαινόμενο, πάντα θὰ μείνῃ ὑπερβολικὰ ἀλλοιώτικη ἀπὸ τὸ γνωρισμὸ τοῦ ἀντικείμενου αὐτοῦ καθαυτοῦ.

Είναι φανερό λοιπόν πώς ἡ φιλοσοφία τοῦ Λάιπνιτς καὶ Βόλφ ἔδωκε στραβὸν δρόμο σὲ κάθε μελέτη τῶν προσόντων καὶ τῆς πηγῆς τῶν γνωρισμῶν μας, παρασταίνοντας τὴ διαφορὰ αἰσθητοσύνης καὶ νοήσιμου ὡς τίποτ' ἄλλο παρὰ διαφορὰ λογικὴ ἐνῶ εἶναι ὀλοφάνερα ὑπερβατικὴ. Δὲν εἶναι μονάχα διαφορὰ τοῦ τύπου ὡς μπερδεμένου ἢ ξάστερου, παρὰ τῆς πηγῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν γνωρισμῶν μας, τόσο πού μὲ τὴν αἰσθητοσύνη τὰ φυσικὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν καθαυτῶν ὄχι μπερδεμένα παρὰ καθόλου δὲν τὰ γνωρίζουμε. Ἀφαίρεσε τὸν ὑποκειμενισμό, κι ἀμέσως τὸ ἀντικείμενο, ὅπως μᾶς εἰκονίζεται μὲ τὰ προσόντα πού τοῦ δίνει ἡ αἰσθητὴ ἐνόραση, δὲ βρίσκεται πειθηνὰ, κι ἀδύνατο νὰ βρεθῆ, ἀφοῦ τὸν τύπο του ὡς φαινόμενου τὸν προσδιορίζει ἴσα ἴσα αὐτὸς ὁ ὑποκειμενισμός.

Ἐπειτα, στὰ φαινόμενα, εἶναι ἀλήθεια, ὁ κόσμος ἔχωρίζει ἔτι ὑπάρχει οὐσιαστικὰ στὴν ἐνόραση τοῦ καὶ τὸ παραδέχεται κάθε ἄνθρωπος, ἀπ' ὅ,τι ἀνήκει τῆς ἐνόρασης κατὰ τύχη μονάχα, ἔχοντας κῦρος ὄχι ὡς πρὸς τὴν αἰσθητοσύνη γενικὰ παρὰ μονάχα ὡς πρὸς κάποια θέση ἢ ὄργανισμὸ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης αἴσθησης. Καὶ λένε λοιπόν πὼς τῆς πρώτης λογῆς ὁ γνωρισμὸς εἰκονίζει τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ καθαυτὸ, καὶ πὼς ὁ ἄλλος εἰκονίζει μονάχα τὸ φαινόμενό του. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἐμπειρικός. "Ἄν, ὅπως συνειθίζεται, δεχτῆς αὐτὴ τὴ διαφορὰ, δίχως πάλε, ὅπως πρέπει, νὰ θεωρήσης καὶ τὴν πρώτη ἐμπειρικὴ ἐνόραση ὡς μονάχα φαινομενικὴ μὲ τίποτα μέσα της πού ν' ἀνήκει στὸ πρᾶμα αὐτὸ καθαυτὸ, τότες ὁ δικός μας ὁ ὑπερβατικὸς χωρισμὸς καταστρέφεται καὶ θαρροῦμε τάχα πὼς γνωρίζουμε πράγματα αὐτὰ καθαυτὰ, ἂν καὶ μέσα στὸν αἰσθητικὸ κόσμο, ὅσο κι ἂν ξεταστοῦν κατὰ βάθος

τ' αντικείμενά του, άλλο τίποτα παρά φαινόμενα αδύνατο νὰ μᾶς παρουσιαστοῦν. Ἐς ξηγηθῶμε μὲ παράδειγμα. Θὰ πῆς ἴσως τὸ οὐρανήσιο δοξάρι πὼς δὲν εἶναι παρά φαινόμενο σὲ στιγμὴ ἠλιόβροχου, τὸ πρᾶμα ὅμως αὐτὸ καθαυτὸ πὼς εἶναι ἡ βροχὴ. Σωστὰ, ἀν τὴν ἔννοια βροχὴ τὴν πάρουμε κατὰ φυσικὸ νόημα, ὡς κάτι δηλαδὴ ποὺ στὴ γενικὴ μας πείρα καὶ μὲ κάθε ἀναφορὰ πρὸς τὴν αἴσθησίν μας εἶναι ἔτσι προσδιωρισμένο στὴν ἐνόρασή μας καὶ μονάχα ἔτσι. Ἄν ὅμως τὸ ἐμπειρικὸ τοῦτο τὸ πάρουμε γενικὰ, καὶ ἀδιαφορῶντας ἀν εἶναι ἢ ὄχι τὸ ἴδιο μὲ κάθε παρατηρητὴ, ρωτήσουμε ἀν παρασταίνει ἢ δὲν παρασταίνει ἀντικείμενο αὐτὸ καθαυτὸ (ὄχι τίς σταλαγματιᾶς τῆς βροχῆς, γιατί αὐτὲς ὡς φαινόμενα εἴτανε δὲ πάντα ἐμπειρικὰ ἀντικείμενα), τότες τὸ ζήτημα τί ἀναφορὰ ἔχει ἡ εἰκόνα πρὸς τ' ἀντικείμενο γίνεται ὑπερβατικὸ καὶ ὄχι μονάχα οἱ σταλαγματιᾶς αὐτὲς εἶναι φαινόμενα καὶ τίποτ' ἄλλο, παρά καὶ ἡ στρογγυλάδα τους, ἀκόμα μάλιστα καὶ ὁ Χῶρος ὅπου πέφτουν, ἄλλο δὲν εἶναι αὐτὰ καθαυτὰ παρά ἀλλαγὲς ἢ θεμέλια τῆς αἰσθητικῆς μας ἐνόρασης, ἐνῶ τὸ ὑπερβατικὸ ἀντικείμενο μᾶς μένει ἄγνωστο.

Ἄλλο σημαντικὸ κεφάλαιο τῆς Ὑπερβατικῆς μας Αἰσθητικῆς εἶναι καὶ τοῦτο, πὼς δὲν πρέπει μονάχα νὰ κερδίση συμπάθεια ὡς πιθανὴ ὑπόθεση, παρά καὶ νὰ νομίζεται βέβαιη καὶ ἀναντιλογη, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη θεωρία χρήσιμη ὡς ὄργανο.

Γιὰ ν' ἀποδείξω πὼς εἶναι τέτοια ἄς διαλέξω περιστατικὸ ὅπου τὸ κῦρὸς τῆς εἶναι ὀλοφάνερο. Ὑπόθεσε πὼς ὁ Χῶρος καὶ ὁ Καιρὸς αὐτοὶ καθαυτοὶ εἶναι ἀντικειμενικοὶ, καθὼς καὶ ὅροι τοῦ μπορετοῦ τῶν πραγμάτων αὐτῶν καθαυτῶν. Τώρα, ὑπάρχουν ὡς πρὸς τὸ Χῶρο καὶ Καιρὸ πλῆθος ἀπὸ τὰ πρὶν ἀποδειχτικά καὶ συνθε-

τικά αξιώματα· τέτοια ὅμως ὑπάρχουνε μάλιστα ὡς πρὸς τὸ Χῶρο καὶ γιὰ τοῦτο ἄς ζητάσουμε ἐδῶ τὸ Χῶρο, ὡς προτιμότερο παράδειγμα. Τὰ γεωμετρικά αξιώματα ὄντας γνωριστὰ μὲ συνθετικὸ ἀπὸ τὰ πρὶν τρόπο καὶ μὲ ἀποδειχτικὴ βεβαιωσύνη, ρωτῶ· ποῦθε τὰ παίρνεις τέτοια αξιώματα καὶ ποῦ στηρίζεται ἡ διάνοια ὅτα φτάνει σὲ τέτοιες ἀλήθειες ἀπόλυτα ἀναγκαῖες καὶ καθολικές; Ἄλλο μέσο δὲν ὑπάρχει παρὰ ἡ ἔννοια ἢ ἐνόραση, δοσμένες ὅμως κ' οἱ δυὸ ἢ ἀπὸ τὰ πρὶν ἢ ἀπὸ τὰ ὕστερα. Οἱ δευτέρες, δηλαδὴ οἱ ἐμπειρικὲς ἔννοιες, ὅπως κ' ἡ ἐμπειρικὴ ἐνόραση ὅπου στηρίζονται, ἀδύνατο νὰ γεννήσουνε συνθετικὰ αξιώματα παρὰ τὸ ἴδιο ἐμπειρικὰ, μ' ἄλλα λόγια αξιώματα μὲ δίχως τὴν ἀναγκαιωσύνη καὶ ἀπόλυτη καθολικὰδα ποὺ χαρακτηρίζουν κάθε γεωμετρικὸ ἀξίωμα. Ὅσο γιὰ τὸν πρῶτο καὶ μοναχὸ τρόπο τοῦ ν' ἀποχτήσουμε τέτοιους γνωρισμούς, δηλαδὴ μὲ μόνον ἔννοια ἢ μὲ ἀπὸ τὰ πρὶν ἐνόραση, εἶναι δὲ φανερὸ πὼς ἀπὸ ἔννοια μονάχα δὲν πηγάζει παρὰ ἀναλυτικὸς, ὄχι ὅμως ποτὲς συνθετικὸς γνωρισμός. Πάρε τὸ ἀξίωμα πὼς δυὸ ἴσες γραμμὲς δὲ ζώνουνε χῶρο, ἄρα μήτε φτειάνουνε μορφή, καὶ πάσκισε νὰ τὸ βγάλῃς μέσα ἀπὸ τὴν ἔννοια ἴσων γραμμῶν καὶ τὴν ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ δυὸ· ἢ πάρε τὸ ἄλλο, πὼς μὲ τρεῖς γραμμὲς φτειάνεις μορφή, καὶ πάσκισε καὶ αὐτὸ νὰ τὸ βγάλῃς μέσα ἀπὸ τὴν ἴδιαν ἔννοιαν. Τίποτα δὲν κατορθώνεις, καὶ τέλος στανικῶς θὰ καταφύγῃς στὴν ἐνόραση, ἀπαράλλαχτα ὅπως κάνει πάντα κ' ἡ Γεωμετρία. Τότες δίνεις τοῦ ἑαυτοῦ σου κάποιο ἀντικείμενο μέσα σ' ἐνόραση. Τί λογῆς ὅμως ἐνόραση; ἄδολη ἀπὸ τὰ πρὶν ἢ ἐμπειρικὴ; Ἄν τὸ δεύτερο, ποτὲς δὲ θὰ φτάσῃς σὲ ἀξίωμα μὲ καθολικὸ κῦρος, καὶ ἀκόμα λιγώτερο σὲ ἀξίωμα ἀποδειχτικὸ, γιὰ τὴν τέτοιο ποτὲς δὲ μᾶς τὸ προμηθεύει ἡ πείρα. Πρέ-

πει νὰ πάρῃς λοιπὸν τὸ ἀντικείμενο ὡς δοσμένο ἀπὸ τὰ πρὶν μέσα σ' ἐνόραση, κι αὐτοῦ ἀπάνω νὰ θεμελιώσῃς τὸ συνθετικὸ σου ἀξίωμα. Ἄν ὅμως δὲν εἶχες μέσα σου τὴ δύναμη ἀπὸ τὰ πρὶν ἐνόρασης, ἂν ὁ ὑποκειμενικὸς αὐτὸς ὅρος δὲν εἶτανε κιάλας, κατὰ τὸν τύπο, ὁ γενικὸς ἀπὸ τὰ πρὶν ὅρος ὁ ἀπαραίτητος τοῦ νὰ ὑπάρξῃ ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς (ἐξωτερικῆς) ἐνόρασης, ἂν τ' ἀντικείμενο (τρίγωνο) δὲν εἶτανε κάτι αὐτὸ καθαυτὸ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ σένα τὸ ὑποκείμενο, πῶς θὰ πῆς ποτὲς πῶς ὅ,τι ἀναγκαστικὰ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ὑποκειμενικοὺς σου ὅρους τοῦ νὰ φτειαῖξῃς τρίγωνο ἀνήκει ἀναγκαστικὰ καὶ στὸ τρίγωνο τὸ ἴδιο; Γιατὶ ἀδύνατο στὴν ἐννοιά σου (τριῶν γραμμῶν) νὰ προσθέσῃς κάτι ἐλόγιστα καινούριο (μορφῆ), κάτι ποὺ ἀνήκει ἀναγκαστικὰ στὸ ἀντικείμενο, ἀφοῦ τοῦτο εἶναι δοσμένο πρὶν τὸ γνωρισμὸ σου κι ὄχι μὲ τοῦ γνωρισμοῦ σου τὸ μέσα. Λοιπὸν ἂν ὁ Χῶρος καθὼς κι ὁ Καιρὸς, δὲν εἶτανε τίποτι τῆς ἐνόρασῃς σου μὲ μέσα τῆς τοὺς μόνους ὑποκειμενικοὺς ἀπὸ τὰ πρὶν ὅρους τοῦ νὰ σοῦ καταστήσουν τὰ πράγματα ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ἐνῶ αὐτὰ καθαυτὰ ἀίχως αὐτοὺς τοὺς ὑποκειμενικοὺς ὅρους δὲν εἶναι τίποτα, ἀδύνατο σ' ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο νὰ προσκολληθῆς ἀπὸ τὰ πρὶν καὶ συνθετικὰ τὸ παραμικρὸ κατηγορούμενο. Εἶναι λοιπὸν ἀναντίλογα βέβαιον — κι ὄχι μονάχα μπορετὸ ἢ καὶ πιθανὸ — πῶς ὁ Χῶρος κι ὁ Καιρὸς ὡς οἱ ἀναγκαῖοι ὅροι κάθε πείρας, ἐσωτερικῆς κ' ἐξωτερικῆς, δὲν εἶναι παρὰ ὑποκειμενικοὶ ὅροι κάθε μας ἐνόρασης, καὶ λοιπὸν ὡς πρὸς αὐτοὺς τὰ πάντα εἶναι φαινόμενα, ὄχι πράγματα ποὺ ὑπάρχουν ἔτσι ἢ ἀλλιῶς. Γιὰ τοῦτο λοιπὸν ὡς πρὸς τὸν τύπο τους πολλὰ μπορεῖς νὰ τοὺς ἀποδώσῃς ἀπὸ τὰ πρὶν, τίποτα ὅμως ποτὲς δὲ θ' ἀποδώσῃς στὸ πρᾶμα αὐτὸ καθαυτὸ ὅπου βασιίζονται αὐτὰ τὰ φαινόμενα.

2. Τὸ καλλίτερο ἴσως βεβαίωμα τῆς θεωρίας τοῦ ἰδεατοῦ τῆς ἐσωτερικῆς κ' ἐξωτερικῆς αἰσθησης, καὶ λοιπὸν κάθε αἰσθητοῦ ἀντικείμενου ὡς φαινόμενου, εἶναι ὁ ἀκόλουθος συλλογισμός. "Ὅ,τι τοῦ γνωρισμοῦ μας ἀνήκει σ' ἐνόραση (ἐξαιρῶντας λοιπὸν τὸ αἰσθημα πόνου κ' ἡδονῆς καθὼς καὶ τὴ θέληση, πού δὲν εἶναι διόλου γνωρισμοί) δὲν ἔχει μέσα του τίποτ' ἄλλο παρὰ ἀναφορῆς, δηλαδὴ τόπου σ' ἐνόραση (ἀπλωσιά), ἀλλαγῆς τόπων (κίνηση) καὶ νόμων προσδιοριστικῶν τῆς ἀλλαγῆς (κινητικῆς δύνამες). Μὲ τοῦτο ὅμως δὲ μᾶς γίνεται γνωστὸ τί ὑπάρχει μέσα στὸν τόπο, ἢ τί, ἐξὸν ἢ ἀλλαξοτοπιᾶ, ἐνεργεῖ μέσα στὰ πράματα τὰ ἴδια. Ὡς τόσο ἀδύνατο νὰ γνωρίσῃς πρᾶμα αὐτὸ καθαυτὸ ἀπὸ μοναχῆς ἀναφορῆς, καὶ γιὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἄλογο τὸ συμπέρασμα πὼς, ἀφοῦ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ αἰσθηση δὲ μᾶς ἔρχονται παρὰ ἀναφορικῆς εἰκόνες, δὲ γίνεται νὰ ἔχη ἡ αἰσθηση ἄλλο τίποτα μέσα στὴν εἰκόνα τῆς παρὰ τὴν ἀναφορὰ ἀντικείμενου πρὸς ὑποκείμενο, καὶ ὄχι ὅ,τι βρίσκεται μέσα στὸ ἀντικείμενο αὐτὸ καθαυτό. Ἀπαράλλαχτα κ' ἡ ἐσωτερικὴ ἐνόραση. "Ὅχι μονάχα τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθησης οἱ εἰκόνες εἶναι τὸ καθαυτὸ ὑλικὸ ἀπ' ὅπου ἐφοδιάζουμε τὸ νοῦ μας, παρὰ καὶ ὁ Καιρὸς ὅπου τὶς τοποθετοῦμε καὶ πού ἔρχεται προτῆτερά τους, πρὶν ἀκόμα τὶς νοιώσουμε ἐμπειρικᾶ, κ' εἶναι μάλιστα ὁ τυπικὸς ὅρος πού τὶς βάζουμε μέσα στὸ νοῦ, κλεῖ ὁ ἴδιος μέσα του ἀναφορῆς διαδοχῆς, συνύπαρξης, καὶ τοῦ συνύπαρχτου μὲ διαδοχῆ, δηλαδὴ τοῦ μόνιμου. "Ὅ,τι ὅμως μπορεῖ ὡς εἰκόνα νὰ ἔρχεται πρὶν κάθε στοχασμὸ εἶναι ἐνόραση, καὶ ἂν δὲν ἔχει τίποτα ἄλλο μέσα του παρὰ ἀναφορῆς, τότες εἶναι ὁ τύπος τῆς. Κ' ἐπειδὴ ἡ ἐνόραση δὲν εἰκονίζει παρ' ὅ,τι βάζεται μέσα στὸ νοῦ, ἄλλο τίποτα δὲν εἶναι παρὰ ὁ τρόπος πού ὁ

νοῦς μὲ δική του ἐνέργεια, δηλαδή μὲ τὸ βάλοισμο αὐτὸ τῆς εἰκόνας του, ἐπιρρεάζεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του μ' ἄλλα λόγια εἶναι ἐσωτερικὴ αἴσθησις ὡς πρὸς τὸν τύπο. Ὅ,τι εἰκονίζεται ἀπὸ κάποια αἴσθησις εἶναι ὡς αὐτοῦ φαινόμενο πάντα, καὶ λοιπὸν, ἢ δὲ θὰ παραδεχτῆς καμμιά ἐσωτερικὴ αἴσθησις, ἢ τὸ ὑποκείμενο ποῦ εἶναι τὸ ἀντικείμενό της δὲν τὸ εἰκονίζει ἢ αἴσθησις παρ' ὡς φαινόμενο μονάχα, κι ὅχι ὅπως θὰ ἔκρινε τὸ ἴδιο τὸ ὑποκείμενο τὸν ἑαυτὸ του ἂν ἢ ἐνόρασή του εἶτανε μονάχα ψυχόρμητη, δηλαδή διανοητικὴ. Ὅλη μας ἢ δυσκολία ἐδῶ στέκει πῶς γίνεται ὑποκείμενο μὲ ἐσωτερικὴ αὐτοενόρασις; Εἶναι ὅμως δυσκολία κάθε θεωρίας. Τὸ συνειδῶτο τοῦ ἑαυτοῦ μου (αὐτοσυνειδῶτο) εἶναι ἀπλή εἰκόνα τοῦ ἐγῶ κι ἂν μὲ μονάχα τὸ μέσο της κάθε πολύμορφη εἰκόνα μέσα στὸ ὑποκείμενο μᾶς εἶτανε ψυχόρμητη, τότες ἢ ἐσωτερικὴ μας ἐνόρασις θὰ ἦτο εἶτανε διανοητικὴ. Στὸν ἄνθρωπο αὐτὸ τὸ συνειδῶτο ἀπαιτεῖ ἐσωτερικὴ ἀντίληψη τοῦ πολύμορφου τοῦ ἀπὸ τὰ πρῶν δοσμένου μέσα στὸ ὑποκείμενο, κι ὁ τρόπος ποῦ εἶναι δοσμένο μέσα στὸ νοῦ μὴ ὄντας ψυχόρμητος πρέπει νὰ ὀνομαστῆ αἰσθητοσύνη. Ἄν αὐτοσυνειδητικὸ εἶναι τὸ νὰ γυρεύης, δηλαδή τὸ νὰ ἐννοῆς, ὅ,τι βρίσκεται μέσα στὸ νοῦ, τότες πρέπει νὰ τὸν ἐπιρρεάζῃ τὸ νοῦ, καὶ μόνο μὲ τέτοιο τρόπο προξενεῖ αὐτοενόρασις. Ὁ τύπος της, ποῦ βρίσκεται ἀρχικὰ μέσα στὸ νοῦ, προσδιορίζει τὸν τρόπο ποῦ τὸ πολύμορφο τῶν εἰκόνων ὑπάρχει ἀντάμα μέσα του, δηλαδή μέσα στὴν εἰκόνα Καιροῦ. Αὐτοενόρασις λοιπὸν δὲν εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ μποροῦσε τὸ ὑποκείμενο νὰ εἰκονίσῃ τὸν ἑαυτὸ του ἄμεσα καὶ ὡς κάτι ψυχόρμητο κι ἀνεξάρτητα ἐνεργητικὸ παρὰ θὰ πῆ πῶς τὸ ὑποκείμενο εἰκονίζει τὸν ἑαυτὸ του κατὰ τὸν τρόπο ποῦ ἐπιρρεάζεται ἐσωτερικὰ, ἄρα

ὅπως τοῦ παρουσιάζεται τοῦ ἴδιου κι ὄχι ὅπως εἶναι.

3. Λέγοντας πὼς ἡ ἐνόραση ἐξωτερικῶν ἀντικείμενων κ' ἢ αὐτοενόραση τοῦ νοῦ εἰκονίζουσι καὶ τὰ δυὸ (δηλαδὴ ἀντικείμενα καὶ νοῦ) μέσα σὲ Χῶρο καὶ Καιρὸ κατὰ τὸν τρόπο πού ἐπιρραεάζουσι τὴν αἴσθησή μας, δηλαδὴ ὅπως μᾶς φαίνονται, δὲν ἐννοῶ πὼς αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ ἀπάτη μονάχα. Γιατὶ τ' ἀντικείμενα, ὡς φαινόμενα, ἀκόμα καὶ τὰ προσόντα πού τοὺς δίνουμε, τὰ θεωροῦμε πάντα ὡς κάτι ἀληθινὰ δοσμένο, μόνο πού ἐπειδὴ τὸ ποιό τους στέκει στὸν τρόπο τῆς ὑποκειμενικῆς ἐνόρασης ὡς πρὸς τὸ δοσμένο ἀντικείμενο, ξεχωρίζουμε τ' ἀντικείμενο ὡς φαινόμενο ἀπὸ τὸ ἴδιο ὡς ἀντικείμενο αὐτὸ καθαυτό. Ἔτσι, ὅσα λέω πὼς τὰ προσόντα τοῦ Χρόνου καὶ τοῦ Καιροῦ, πού σύμφωνά τους, ὡς ὅρους τῆς ὑπαρξῆς τους, δέχομαι καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα καὶ τὴν ψυχὴ μου, βρίσκονται στὸν ἐγορητικό μου τρόπο κι ὄχι στ' ἀντικείμενα αὐτὰ καθαυτὰ, δὲν ἐννοῶ πὼς τὰ σώματα φαίνονται μονάχα σὰ νὰ ὑπάρχουν ἐχτός μου, ἢ πὼς ἡ ψυχὴ μου φαίνεται σὰ δοσμένη μέσα στὸ αὐτοσυνειδότο μου. Δικό μου λάθος ἀν' ὅ,τι πρέπει νὰ λογαριάζω ὡς φαινόμενο τὸ ἀλλάζω σὲ ἀπλή ἀπάτη¹. Αὐτὸ ὅμως, κατὰ τὴν ἀρχὴ μας τοῦ ἰδεατοῦ κάθε αἰσθητικῆς μας ἐνόρασης, ἀδύνατο νὰ τύχη. ἴσα ἴσα ὅταν σ' αὐτοὺς τοὺς εἰκονικοὺς τύπους προσ-

¹ Μὲ κατηγορούμενα φαινόμενα γίνεται νὰ προσδιορίσουμε ἀντικείμενα ἀναφορικά μὲ τὴν αἴσθησή μας, ὅπως λ. χ. τὰ τριαντάφυλλα μὲ τὸ κόκκινό τους χρῶμα ἢ μὲ τὴ μυρουδιά. Ὅ,τι ὅμως δὲν εἶναι παρὰ ἀπάτη ποτέ δὲν εἶναι ἀντικείμενο αὐτὸ καθαυτό, ἀφοῦ δὲ ἡ ἀπάτη χαρίζει σὲ ἀντικείμενο αὐτὸ καθαυτό κάτι πού τοῦ ἀνήκει μονάχα ἀναφορικά μὲ τὴν αἴσθησή μας ἢ μὲ τὸ ὑποκείμενο γενικά, ὅπως λ. χ. τὰ δυὸ χεροῦλια πού ἄλλοτε θαρροῦσι ὁ κόσμος πὼς ἔχει ὁ (πλανήτης) Κρόνος. Ὅ,τι δὲν εἶναι ποτέ τοῦ ἀντικείμενου τοῦ ἴδιου παρὰ πάντα τῆς ἀναφορᾶς του πρὸς τὸ ὑποκείμενο, κ' εἶναι ἀχώριστο ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ εἰκόνα, εἶναι φαινόμενο, καὶ λοιπὸν σωστά προσδιορίζουμε

κολλήσης αντικειμενική πραγματιάδα, τότες μονάχα κάθε πράμα αλλάζει αναπόφευγα και καταντάει άπλή άπάτη. Γιατί άν πής τὸ Χῶρο και Καιρὸ προσόντα ποὺ ὄντας μπορετὰ πρέπει και νὰ βρίσκονται μέσα στ' αντικείμενα αὐτὰ καθαυτὰ, κι άν ἔπειτα λογαριάσης σὲ τί ἀλλόκοτα συμπεράσματα μπλέκουμε—ὄντας ἀναγκασμένοι νὰ παραδεχτοῦμε πὼς δυὸ ἀπέραντα πράματα, ποὺ δὲν εἶναι οὐσίες μήτε ἐνύπαρχτα σὲ οὐσίες, ποὺ ὅμως ἀναγκαστικὰ ὑπάρχουν κ' εἶναι μάλιστα ἀναγκαῖοι ὅροι τοῦ ὑπαρχτοῦ ὅλων τῶν πραγμάτων, θὰ μείνουν ἀκόμα κι άν λείψῃ κάθε πράμα ὑπαρχτὸ—τότες μὰ τὴν ἀλήθεια θὰ τοῦ τὸ παραβλέψουμε τοῦ καλοῦ μας Βάρκλη ποὺ ὅλα τὰ σῶματα τὰ ζευτέλισε σὲ άπάτη και τίποτα ἄλλο. Ἀκόμα μάλιστα κ' ἡ ὑπαρχή μας ἡ ἴδια, ποὺ τότες θὰ στήριζεται στὴν ἀνεξάρτητη πραγματιάδα τέτοιας ἀνύπαρχας σὲν τὸν Καιρὸ, καταντάει ἔτσι γυμνὴ άπάτη· ἀνοησία ποὺ ὡς τώρα δὲν τὴν ζεστόμισε κανένας.

4. Στὴ φυσικὴ θεολογία ὅπου στοχαζόμαστε ἀντικείμενο (Θεὸς) ποὺ ὄχι μονάχα σ' ἐμᾶς δὲν εἶναι ποτές ἐνορατικὸ ἀντικείμενο παρὰ μήτε και στὸν ἑαυτὸ του ἀντικείμενο αἰσθητῆς ἐνόρασης, προσέχουμε πολὺ ἀπὸ τὴν ἐνόραση νὰ ξεκάμουμε κάθε ὅρο Χώρου και Καιροῦ (γιατί ἐνορατικὸς ἀναγκαστικὰ εἶναι κάθε του γνωρισμὸς, και δὲν εἶναι στοχασμὸς ποὺ σημαίνει πάντα περιορισμὸ). Μὲ τί δίκιο ὅμως τὸ κάνουμε τοῦτο μιὰ και εἶπαμε τὸ Χῶρο και Καιρὸ τύπους τῶν πραγμάτων

μὲ τὰ κατηγορούμενα Χῶρο και Καιρὸ αἰσθητικὰ ἀντικείμενα. Ἐδῶ δὲν ἔχει άπάτη. Ἀντίθετα ὅμως, άν τοῦ τριαντάφυλλου αὐτοῦ καθαυτοῦ τοῦ ὑποθέσω κοκκινάδα, άν χερούλια τοῦ Κρόνου, άν κάθε ἐξωτερικοῦ ἀντικείμενου μέτρα, δίχως νὰ περιορίσω τὸ συλλογισμό μου στὴν ἀναφορά τους πρὸς ὑποκείμενο, τότες ἔχουμε άπάτη.

αὐτῶν καθ'αυτῶν, καὶ μάλιστα τέτοιους ποὺ μένουν ὡς ἀπὸ τὰ πρὶν ὄροι τοῦ ὑπαρχτοῦ τῶνπραμάτων, ἀκόμα κι ἂν λείψουν τὰ ἴδια τὰ πράματα; "Ἄν εἶναι ὄροι κάθε ὑπαρχτοῦ καθόλου, θὰ εἶναι καὶ ὄροι τοῦ ὑπαρχτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐξὸν λοιπὸν ἂν εἶναι ν' ἀλλάξουμε τὸ Χῶρο καὶ Καιρὸ σὲ ἀντικειμενικούς τύπους ὅλων τῶνπραμάτων, δὲν μένει παρὰ νὰ τοὺς παραδεχτοῦμε ὡς ὑποκειμενικούς τύπους τῆς ἐξωτερικῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς μας ἐνόρασης, ποὺ ὀνομάζεται αἰσθητὴ ἴσα ἴσα γιατί ἀρχικὰ δὲν εἶναι ψυχόρμητη, τέτοια δηλαδὴ ποὺ μονάχη της νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἐνορατικῶν ἀντικειμένων (τέτοια ἐνόραση, ὅσο μπορούμε νὰ τὴν καταλάβουμε, εἶναι μονάχα τοῦ Πλάστη), μὲν στέκει στὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀντικειμένων, ἄρα δὲν εἶναι μπορετὴ παρ' ὅταν αὐτὰ ἐπιρρεάζουν τὸ εἰκαστικὸ μᾶς.

Μή τις εἶναι ἀνάγκη αὐτῆ τῆ σὲ Χῶρο καὶ Καιρὸ ἐνόραση νὰ τὴν περιστάσουμε στὴν αἰσθητοσύνη τοῦ ἀθρώπου ἴσως ἴσως σὲ τούτο ὅλα τὰ περιωρισμένα στοχαστικὰ ὄντα μᾶς μοιάζουν ἀναγκαστικὰ (ἂν κι ἀδύνατο νὰ τ' ἀποφασίσουμε τέτοιο ζήτημα). Μὲ τὸ νὰ ἔχη ὅμως καθολικὸ χαραχτήρα δὲν παύει νὰ ἦναι αἰσθητοσύνη, γιατί εἶναι πάντα καὶ μένει παράγωγη (intuitus derivativus), ὄχι ἀρχικὴ (intuitus originarius), καὶ λοιπὸν ὄχι διανοητικὴ. Γιὰ τὸ λόγο ποὺ πρὶν εἶπαμε, ἡ διανοητικὴ ἐνόραση εἶναι, φαίνεται, μονάχα τοῦ Πλάστη, κι ὄχι ποτὲς ὄντου μὴ ἀνεξάρτητου μήτε ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξὴ του μήτε ὡς πρὸς τὴν ἐνόρασή του (ἐνόραση ποὺ προσδιορίζει τὴν ὑπαρξὴ του ὡς πρὸς δοσμένα ἀντικείμενα). Αὐτοῦ μᾶς τοῦ λόγου σκοπὸς εἶναι νὰ σαφηνίσῃ μονάχα, ὄχι ν' ἀποδείξῃ τὴν αἰσθητικὴ μᾶς θεωρία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

Ἐδῶ ἔχουμε λοιπὸν ἓνα ἀπὸ τὰ χρειαστὰ ποὺ λύνουν τὸ γενικὸ αὐτὸ πρόβλημα τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας, τὸ πῶς εἶναι μπορετὰ συνθετικὰ ἀπὸ τὰ πρὶν ἀξιώματα δηλαδὴ ἔχουμε ἄδολες ἀπὸ τὰ πρὶν ἐνόρασεις, τὸ Χῶρο καὶ Καιρό. Ἐκεῖ δὰ, ὅταν κἀνοντας ἀπὸ τὰ πρὶν συλλογισμό θέλουμε νὰ πᾶμε παρακεῖ ἀπὸ δοσμένη ἔννοια, βρίσκουμε ὅ,τι εἶναι ἀνακαλύψιμο ἀπὸ τὰ πρὶν ὅχι μέσα στὴν ἔννοια, παρὰ στὴν ἀνάλογή της ἐνόραση, καὶ ποὺ ἔχει συνθετικὸ μᾶζι τῆς δεσμῆ. Ἰσα ἴσα ὅμως γιὰ τοῦτο τέτοιοι συλλογισμοὶ αὐτοὶ νὰ περάσουν τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα, καὶ δὲν ἐφαρμόζονται παρὰ σὲ ἀντικείμενα μπορετῆς πείρας.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000016640

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

A11839

Τιμή 2 δραχμές.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Αθήνα, Τυπογραφείο «Εστία» Κ. Μάτσηος και Ν. Καργαδούνη — 4320.